

Utjecaj vršnjaka na rizična ponašanja adolescenata

Rapajić, Nataša

Master's thesis / Diplomski rad

2014

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:293665>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-05-05**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

Sveučilište J. J. Strossmayera Osijek

Filozofski fakultet

Studij pedagogije i filozofije

UTJECAJ VRŠNJAKA NA RIZIČNA PONAŠANJA ADOLESCENATA

Diplomski rad

Nataša Rapajić

Mentor: doc. dr. sc. Goran Livazović

Osijek, 2014.

Sažetak

Razdoblje adolescencije je razdoblje promjena u fizičkom izgledu i kognitivnom funkcioniranju kao i vrijeme brojnih emocionalnih promjena koje utječu na promjenu slike o sebi kod mlade osobe. To je razdoblje obilježeno intenzivnim kontaktima, osobito onima s vršnjacima. U adolescenciji je uloga vršnjaka najveća u odnosu na druga razvojna razdoblja pa podložnost vršnjačkom utjecaju raste. Terminom "mladi u riziku" opisuju se osobe koje tijekom djetinjstva i adolescencije iskazuju različite obiteljske, zdravstvene, emocionalne, odgojno-obrazovne probleme ili neke oblike poremećaja u ponašanju. Cilj rada je tako ispitati internalizirana i eksternalizirana rizična ponašanja adolescenata osječkih i vinkovačkih učenika trećih razreda srednje škole i njihove odnose sa vršnjacima. Podatci su prikupljeni početkom prosinca 2013. godine primjenom anketnog upitnika koji je ispitivao vršnjačke odnose te sklonost rizičnom ponašanju. Rad daje pregled ranijih radova koji se bave vršnjačkim odnosima i rizičnim ponašanjima. U analizi podataka primijenjena je deskriptivna statistika, tablice učestalosti i t-test za nezavisne uzorke.

Kao zaključak ovog istraživanja može se navesti to da mladi češće iskazuju višestruka eksternalizirana rizična ponašanja nego pojedino, izdvojeno ponašanje. Od eksternaliziranih rizičnih ponašanja mladi su najviše skloni zlouporabi psihoaktivnih tvari, gdje se primjećuje najčešća konzumacija marihuane ili hašiša i kod mladića i kod djevojaka. Osjećaji povučenosti i depresije kod ispitanih adolescenata također upućuju na potrebnu veću pozornost i bavljenje ovakvim rizičnim ponašanjima. Prema sociodemograskim obilježjima spola, školskog uspjeha i pripadnosti uzorku utvrđen je niz statistički značajnih razlika u odnosima s vršnjacima i sklonosti rizičnom ponašanju.

Ključne riječi: rizična ponašanja, adolescencija, vršnjaci, vršnjački utjecaj

Sadržaj

Sažetak	2
<i>Glavne riječi</i>	2
1. UVOD	4
2. METODOLOGIJA TEORIJSKOG ISTRAŽIVANJA	6
2.1. Vršnjaci i vršnjački utjecaj u adolescenciji	6
2.2. Vršnjački odnosi adolescenata.....	9
2.2. Rizična ponašanja adolescenata.....	13
2.2.1. Eksternalizirana rizična ponašanja adolescenata	17
2.2.2. Internalizirana rizična ponašanja adolescenata.....	20
3. METODOLOGIJA EMPIRIJSKOG STRAŽIVANJA.....	23
3.1. Cilj, problem i hipoteze istraživanja.....	23
3.2. Ispitanici	24
3.3. Postupak.....	24
3.4 Instrument	25
4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA	26
4.1.Sociodemografski podatci	26
4.2. Rezultati istraživanja vršnjačkih odnosa	28
4.3. Rezultati istraživanja eksternaliziranih rizičnih ponašanja	30
4.4. Rezultati istraživanja internaliziranih rizičnih ponašanja.....	37
5. RASPRAVA.....	42
6. ZAKLJUČAK	47
7. POPIS LITERATURE	49
8. PRILOZI.....	52

1. UVOD

Sa stajališta razvojnih teorija, djeca i mladi posebno su podložni različitim odgojnim utjecajima roditelja, vršnjaka, prijatelja, medija i drugih socijalnih sredina pa tako i brojnim oblicima moguće manipulacije i “odvođenja” u neki “novi” svijet. Brojne situacije kojima su djeca kontinuirano izložena u obitelji i izvan nje mogu kod mladih utjecati na sklonost rizičnim ponašanjima. Takva ponašanja predstavljaju razvojne rizike za djecu i mlade, ali i za druge osobe iz njihove sredine. Rizična ponašanja djece i mladih sve su učestalija pojava određena opasnostima ili negativnim ishodima u smislu zdravlja, te psihosocijalnog i kognitivnog funkcioniranja u odraslosti. Sve se češće upotrebljava i termin “mladi u riziku”. Povećanje broja mladih koji se ponašaju rizično ili na način koji nije društveno prihvatljiv u adolescenciji toliko je primjetno da neki autori navode da bi se takvo ponašanje zapravo moglo smatrati normativnim. I istraživanja provedena u Hrvatskoj upozoravaju na veliku rasprostranjenost rizičnoga i društveno neprihvatljivoga ponašanja. Iako se u literaturi nailazi na više različitih klasifikacija poremećaja u ponašanju, u ovom radu rizična ponašanja promatrana su kroz jednu od najuobičajenijih socijalnopedagoških podjela na eksternalizirana i internalizirana rizična ponašanja.

U razdoblju adolescencije prijatelji i skupine vršnjaka imaju iznimno snažan utjecaj na razvoj mladog čovjeka, kako u smjeru poželjnog, tako i u smjeru nepoželjnog ponašanja pa i na uključivanje u rizična ponašanja. U adolescenciji je uloga vršnjaka najveća u odnosu na druga razvojna razdoblja. Vršnjaci su bitni za djetetov moralni, socijalni, spoznajni i društveni razvoj. No, isto tako u razdoblju adolescencije povećava se podložnost pritiscima grupa vršnjaka, uz istodobno slabljenje utjecaja roditelja. Iako je utjecaj vršnjaka izraženiji kod pojave eksternaliziranih rizičnih ponašanja, vršnjački utjecaj i pritisak također može utjecati na razvoj internaliziranih rizičnih ponašanja kod adolescenata. Vršnjački pritisak i odbijanje od strane vršnjaka tako može utjecati na razvoj povučenosti i potištenosti koje mogu prethoditi razvoju depresivnosti kod pojedinaca.

Ovim radom žele se prikazati istraživanja koja govore o internaliziranim (Klarin, 2004; Novak, Bašić, 2008; Klarin, 2002) i eksternaliziranim (Mihić, Bašić, 2008; Cook i sur., 2009; Knecht i sur., 2010) rizičnim ponašanjima karakterističnim za razdoblje adolescencije te njihovu povezanost sa vršnjacima i vršnjačkim utjecajem (Šincek, Ajduković, 2012; Vajmelka 2012; Klarin, Proroković, Šimić Šašić, 2010; Lebedina-Manzoni, Lotar, Ricijaš, 2008; Bukowski i sur., 1996). Takva istraživanja, kao i ostala literatura korištena u radu

upućuju na sve veći problem rizičnog ponašanja kod mladih. S obzirom na brži tempo života, roditelji sve češće imaju manje vremena za kvalitetno vrijeme s djecom, dok djeca najveći dio vremena, posebno u vrijeme adolescencije, provode sa vršnjacima i u školi. Zato smatram da su pitanja rizičnog ponašanja u ranoj i srednoj adolescenciji bitna pitanja ne samo roditelja, nego i učitelja i stručnjaka sa područja odgoja i obrazovanja, kako bi djecu ne samo obrazovali, nego i odgajali u pozitivnom smjeru. Vršnjaci, pa time i vršnjački utjecaj nezaobilazan je dio života svakog adolescenta te je u tom razdoblju života prisutan u gotovo svakom aspektu života pojedinca. Sukladno tome, pitanja vršnjačkog utjecaja i uloge vršnjaka u adolescenciji nezaobilazno je pitanje i predmet proučavanja stručnjaka koji se bave odgojem i obrazovanjem.

2. METODOLOGIJA TEORIJSKOG ISTRAŽIVANJA

2.1. Vršnjaci i vršnjački utjecaj u adolescenciji

Vršnjaci su bitan dio socijalnog okruženja u kojem dijete živi i razvija se. Slobodno vrijeme i vrijeme koje adolescent provodi u školi ispunjeno je druženjem s vršnjacima i vršnjačkim skupinama u kojima se dijete uči ponašati u takvoj skupini kroz proces socijalizacije. U vršnjačkim skupinama dijete zadovoljava potrebu za intimnošću, formira sliku o sebi, stječe socijalne vještine, uči pomagati, dijeliti i surađivati (Klarin, M., 2006.). Tijekom razvoja vršnjački se odnosi mijenjaju.

Prvi socijalni odnosi primjećuju se još kod trogodišnje djece. Jedna od najpoznatijih periodizacija socijalnih odnosa je ona Selmanova (1981; prema Klarin, M., 2006: 78), prema kojoj se odnosi s vršnjacima razvijaju od egoistične perspektive u predškolskoj dobi pa sve do uzajamnog povjerenja i reciprociteta u adolescenciji.

Adolescencija, koja započinje pubertetom, razdoblje je prijelaza između djetinjstva i odrasle dobi. Rane biološki orijentirane teorije gledale su na adolescenciju kao na razdoblje neizbježne oluje i stresa. Alternativno gledište smatralo je kako je socijalna okolina u potpunosti odgovorna za široki varijabilitet u prilagodbi adolescenata. Moderna istraživanja pokazuju kako je adolescencija produkt zajedničkog djelovanja bioloških i socijalnih činitelja (Berk, L.E., 2008). U adolescenciji mladi doživljavaju brojne fizičke, kognitivne, emocionalne promjene, ali i promjene u socijalnom okruženju.

Biološke promjene su univerzalne, primjećuje ih se kod svih primata i u svim kulturama. Adolescenti su posebno osjetljivi na tjelesne promjene što se vidi u načinu na koji se opisuju u ranim fazama adolescencije kad za svoje opise većinom koriste pridjeve kojima opisuju uglavnom svoje tjelesne karakteristike, dok u kasnijim fazama adolescencije kod samoopisivanja počinju koristiti i neke intelektualne, socijalne i emocionalne kategorije (Vajmelka, 2012). Lacković- Grgin (2006) navodi da, iako se u svim dobnim razinama navode interpersonalne kvalitete, s porastom dobi se one sve više vrednuju, dok se manja važnost pridaje fizičkim kvalitetama, tj. izgledu i odijevanju.

U adolescenciji dolazi do promjena i na kognitivnoj razini, pri čemu ideje, koncepti i svijet apstraktnog mišljenja postaju razumljivi na potpuno nov način. Dolazi do promjena sa djetetovog, konkretnog mišljenja na adolescentsko, formalno mišljenje (Vajmelka, 2012). Razvoj formalnih operacija vodi do dramatičnih revizija u načinu na koji adolescenti vide

sebe, druge i svijet općenito. Koristeći svoje nove kognitivne mogućnosti, adolescenti postaju svadljiviji, idealističniji, kritičniji i usmjereniji na sebe (Berk, L.E., 2008). Također se pojavljuje dimenzija budućnosti koja je zaslužna za to da adolescenti ostavljaju dječje razmišljanje o sadašnjosti te postaju sve više okupirani planiranjem i predviđanjem vlastite budućnosti (Lacković Grgin, 2006).

Osim promjena u fizičkom izgledu i kognitivnom funkcioniranju kod mladih osoba dolazi i do brojnih emocionalnih promjena koje utječu na promjenu slike o sebi kod mlade osobe. Samoopisi adolescenata postaju organiziraniji i dosljedniji, pri čemu se kao ključne teme pojavljuju osobne i moralne vrijednosti. Dodaju se i nove dimenzije samopoštovanja (Berk, L.E., 2008). Adolescenti razvijaju mišljenja koja su slična odraslome načinu razmišljanja, no istovremeno ne razmišljaju o posljedicama svog ponašanja što može biti razlog njihovog upuštanja u rizična i/ili nasilna ponašanja (Vajmelka, 2012: 224).

Razdoblje adolescencije obilježeno je intezivnim kontaktima, osobito onima s vršnjacima. Druženje s drugom djecom utječe na djecu na više načina, a priroda tog druženja ovisi o dječjoj dobi, o spolu djece te o iskustvu djece o odnosima u obitelji (Lacković-Grgin, 2000: 205). Broj „najboljih prijatelja“ opada s otprilike četiri do šest u ranoj adolescenciji na jednog do dva u odrasloj dobi (Hartup i Stevens, 1999; prema Berk, L.E. 2008). U adolescenciji je uloga vršnjaka najveća u odnosu na druga razvojna razdoblja, no uloga obitelji ne gubi na značenju. Odnos utjecaja roditelja i vršnjaka ovisi o kvaliteti tih odnosa. Adolescenti koji imaju bolji odnos s roditeljima zadovoljniji su s prijateljskim odnosima. Klarin, Proroković, Šašić (2008) u svom istraživanju zaključuju da roditelji imaju važnu ulogu u odlučivanju adolescenata, osobito kada se radi o sferi školovanja i usvajanju moralnih normi. Vršnjački kontekst ima važnu ulogu u odabiru načina zabave. Slično, Cook, Buehler, Henson (2009) navode kako su novija istraživanja pokazala da se adolescenti i dalje oslanjaju na roditelje pri donošenju određenih odluka, posebno onih koja se tiču osobne sigurnosti i dobrobiti. Isto tako zaključuju kako roditelji ostaju važan izvor utjecaja nad određenim područjima u životima adolescenata čak i tijekom srednje adolescencije kada vršnjački utjecaj raste. Kod uzorka hrvatskih adolescenata utjecaj roditelja snažniji je kada je riječ o školskom uspjehu, odabiru škole/fakulteta, moralnih vrijednosti, dok je utjecaj prijatelja snažniji u odabiru zabave, odnosa s dečkom/djevojkom i odabiru prijatelja.

Vršnjačke skupine su vrlo bitne tijekom adolescencije i iako pružaju potrebnu socijalnu potporu, vršnjačke skupine također oblikuju adolescentsko ponašanje. Istraživanja su

pokazala da grupa vršnjaka utječe na stavove o školi, agresiju, delinkventno ponašanje i ovisnosti (Ellis, Wolfe, 2009: 1254).

U suvremenoj stručnoj i znanstvenoj literaturi nailazi se na različito definiranje pojmova utjecaj vršnjaka i vršnjački pritisak. Kiran-Esen (2003.; prema Lebedina-Manzoni, Lotar, Ricijaš, 2008) i Sim i Koh (2003.; prema Lebedina-Manzoni, Lotar, Ricijaš, 2008:403) smatraju kako je svaki utjecaj vršnjaka zapravo vršnjački pritisak te definiraju vršnjački pritisak kao nagovaranje i poticanje osobe na određene radnje, ističući kako taj pritisak može biti direktan i indirektan, pri čemu kod indirektnog pritiska osoba nije niti svjesna da je pod utjecajem vršnjaka. McIntosh, MacDonald i McKeganey (2003; prema Lebedina-Manzoni, Lotar, Ricijaš, 2008:403) i Urberg i sur. (2003.; prema Lebedina- Manzoni, Lotar, Ricijaš, 2008:403) smatraju kako pojam vršnjački pritisak predstavlja direktno vršnjačko poticanje, nagovaranje ili prijetnju za manifestiranje određenog ponašanja, dok je sve ostalo utjecaj. Unger i sur. (2001; prema Lebedina-Manzoni, Lotar, Ricijaš, 2008), Aronson, Wilson i Akert (2005; prema Lebedina-Manzoni, Lotar, Ricijaš, 2008: 403) razlikuju informacijski utjecaj i normativni utjecaj vršnjaka. Informacijski utjecaj je utjecaj drugih ljudi koji dovodi do konformizma jer se druge vidi kao izvor informacija za usmjeravanje vlastitog ponašanja. Normativni utjecaj je utjecaj drugih ljudi koji nas vodi konformiranju kako bi nas ti drugi prihvatili i kako bismo im se svidjeli. Tada ponašanje rezultira javnim ali ne nužno i privatnim prihvatanjem vjerovanja i ponašanja grupe. Lebedina-Manzoni, Lotar, Ricijaš (2008) pojam vršnjačkog pritiska smatraju puno užim konstruktom koji predstavlja samo jedan mali dio vršnjačkog utjecaja, a odnosi se na očekivanje vršnjaka da se pojedinac ponaša na određeni način bez obzira na njegove želje. Ako se adolescent konformira očekivanjima vršnjaka, slijedi pozitivno potkrjepljenje u obliku boljeg prihvatanja, višeg statusa u grupi, divljenja vršnjaka i sl., a ako do konformiranja ne dođe, slijede sankcije poput odbacivanja, izrugivanja, izbjegavanja, ogovaranja i sl.

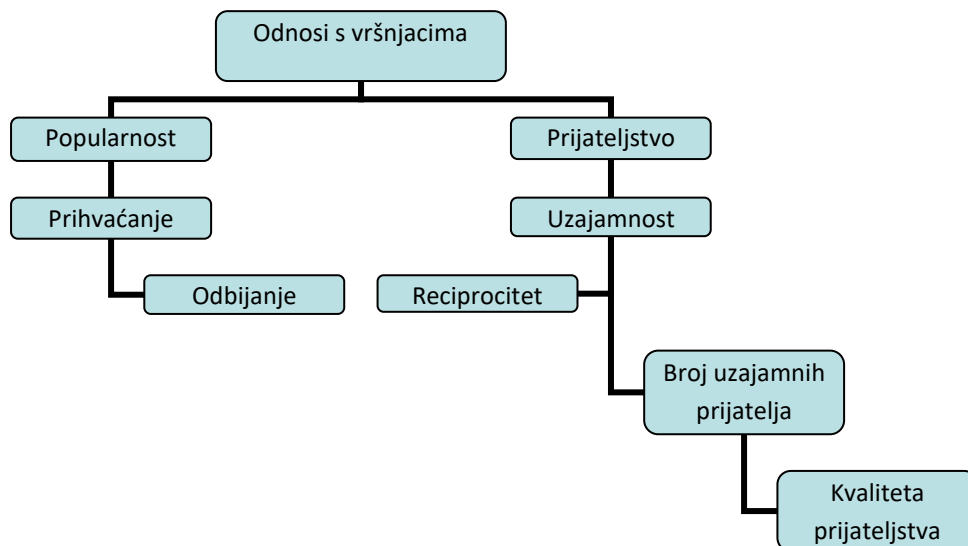
Lacković-Grgin (2006) spominje pojam konformiranja objašnjavajući ga kao nastojanje mladih da budu sličniji vršnjacima, njihovim interesima i vrijednostima sudjelujući u „krdu“¹, što se odražava na njihov položaj u manjim grupama kojima pripadaju. Deković, Raboteg-Šarić (1997) navode kako se adolescenti ne priključuju slučajno određenoj grupi vršnjaka, nego se njih bira i prima u grupu na temelju reputacije kakvu imaju među vršnjacima, jer se takve grupe formiraju među onima koji pokazuju sličnosti u ponašanju.

¹ Izraz „krda“ autor koristi ranije u obrazlaganju istraživanja autora Rice, 1999. gdje je suvremeni grupni život mladeži okarakteriziran kao život "krda"

2.2. Vršnjački odnosi adolescenata

Prva cjelovita teorija vršnjačkih odnosa, a time i model pripisuje se Bukowskom i Hozi, koji predlažu model odnosa s vršnjacima (Bukowski i Hoza, 1989; prema Klarin, M., 2006). Model se temelji na razlici između dvije temeljne dimenzije vršnjačkih odnosa, popularnosti koja je odraz grupnih odnosa s vršnjacima i vezana je uz prihvatanje pojedinca od vršnjaka i prijateljstva koje se odnosi na odnosu između dva prijatelja. Potrebu za pripadanjem djeteta zadovoljava u skupini vršnjaka putem prihvaćenosti ili poželjnosti, dok potrebu za bliskošću i intimnošću zadovoljava u odnosu s jednim prijateljem (Asher i sur., 1996; prema Klarin, 2006: 57).

Bukowski, Pizzamiglio, Newcomb, Hoza (1996) u svom istraživanju bave se povezanošću popularnosti i prijateljstva. Rezultati njihova istraživanja pokazuju da povezanost između popularnosti i prijateljstva proizlazi iz njihove pojmovne/konceptualne ovisnosti na temelju dimenzije sviđanja odnosno poželjnosti. Sviđanje povećava mogućnosti za sklapanje prijateljstava. Njihov je stav da je sviđanje preduvjet za prijateljstvo, odnosno da povećava vjerojatnost za razvijanje prijateljstva. Također, naglašavaju da zaključci izvedeni o vezama između popularnosti i prijateljstva ne upućuju na popularnost kao uzrok prijateljstva, nego upućuju na to da je popularnost više preteča nego posljedica prijateljstva. Također navode kako jačina povezanosti popularnosti i prijateljstva opada s godinama.

Slika 2.: Teorijski model odnosa s vršnjacima (adaptirano prema Bukowski, Hoza, 1989.; prema Klarin, 2006: 57)

Mjera popularnosti određena je odnosom grupe prema djetetu. Taj se odnos može opisati pomoću dviju dimenzija: prihvatanje i odbijanje (Bukowski i sur., 1996.; prema Klarin, 2006). Prihvatanje je određeno stupnjem sviđanja i atraktivnosti, dok je odbijanje određeno stupnjem nesimpatije i nesviđanja.

Prema Klarin, M. (2006) moguće je razlikovati nekoliko kategorija s obzirom na stupanj preferencije odnosno odbijanja od strane vršnjaka. Jedna je podjela autora Newcomba i Bukowskog (1983.; prema Klarin, 2006: 59) prema kojoj se mogu razlikovati: odbačeno dijete, izolirano dijete, kontroverzno dijete i dijete „zvijezda“, dok je druga klasifikacija ona autora Coiea i sur. (1982.; prema Klarin, 2006: 59) prema kojoj možemo razlikovati pet kategorija djece s obzirom na socijalni status: popularno dijete, odbačeno dijete, zanemareno dijete, kontroverzno dijete i prosječno dijete.

Popularnost adolescent realizira unutar grupe. Lacković- Grgin (2006) navodi dvije vrste adolescentskih grupa, klike i veće grupe. Klike su male grupe sa dva do desetak članova, dok veće grupe broje petnaestak do trideset članova. Odnosi u klikama su prisniji, članovi grupe djeluju zajednički i intezivno komuniciraju, a prema nečlanovima klike relativno su zatvoreni. Nekoliko klika sa sličnim vrijednostima često se organiziraju u u labavije povezane skupine koje se nazivaju klapama ili društvima (Berk, 2008: 398).

Razlike između popularne i nepopularne djece temelje se na bihevioralnim i nebihevioralnim atributima. Među nebihevioralne attribute pripadaju npr. spol, dob, vanjski izgled, socijalni status, a među bihevioralne agresivnost, pomaganje, dijeljenje, inteligencija (Hartup, 1984; prema Klarin, 2006). Popularna djeca češće pomažu drugoj djeci u različitim iskustvima, dijele s njima iskustva i fleksibilna su (Asher i Hymel, 1981.; prema Klarin, 2006). Lacković- Grgin (2006) navode kako su istraživanja pokazala da se popularnost pozitivno odražava na samopoštovanje, društvenost pa i na altruističke oblike ponašanja. Nasuprot popularnoj djeci, nepopularna djeca, ona koju rijetko biraju za prijatelje, češće se ponašaju devijantno i agresivno, pokazuju nepoštenje, izazivaju i sukobljavaju se (Warman i Cohen, 2000.; prema Klarin, 2006) Zanemarenost i odbačenost od članova skupine odnosi se na nepopularnu djecu.

Odbačeno dijete u usporedbi s prosječnim ili popularnim djetetom je hiperaktivnije, agresivnije, opsesivno kompulzivnije i češće delinkventnog ponašanja. S obzirom na to da vršnjake ne doživljavaju kao prijatelje, a time ne očekuju njihovu potporu, osjetljivija su na stres. Zanemarena djeca su sramežljiva i osamljena. Ona u svojoj zanemarenosti razvijaju svoju individualnost, ali ako se uz socijalni status zanemarenosti javi osjećaj usamljenosti,

moгу biti sklona depresijama i emocionalnoj ravnodušnosti (Berndt i Savin-Williams, 1989.; prema Klarin, 2006). Odbačenost i zanemarenost mogu imati posljedice u smislu osjećaja emocionalne i socijalne usamljenosti kao i osjećaja socijalne anksioznosti. Lacković-Grgin (2000) napominju da su istraživanja u sedamdesetim godinama rezultirala nalazima da je odbacivanje djeteta od strane vršnjaka povezano s različitim psihološkim odnosno ponašajnim problemima odbačene djece te da je odbačenost asocirana s delinkventnim ponašanjem, da je povezana sa suicidalnim pokušajima i ostvarenjima te s prekidom školovanja. Jedan od najčešće navođenih korelata odbačenosti je agresivno ponašanje. Međutim, nisu sva odbačena djeca agresivna, već ih je, čak možda i više, povučenih, odnosno samoizoliranih (French, 1988; prema Lacković-Grgin, 2000: 206). Vjerojatno je stoga odbačenost asocirana i uz internalizirane probleme kao što su nisko samopoštovanje, depresija i anksioznost.

Mlađim adolescentima oba spola važno je biti prihvaćen u vršnjačkoj grupi. U srednjoj adolescenciji teži se snažnijem prihvaćanju uz, istovremeno, visoku osjetljivost na negativne reakcije drugih. Druženje s vršnjacima, zajedničko djelovanje i prihvaćenost od strane vršnjaka, razvoj prijateljstva među djecom i adolescentima izvor su radosti i zadovoljstva. Suprotno tome, odbacivanje od strane vršnjaka, sukobi s njima i/ili prekidi prijateljstva stresna su iskustva koja mogu rezultirati nepovoljnim psihološkim posljedicama (Lacković-Grgin, 2006).

„Prijateljstvo bismo mogli definirati kao generalni, grupno orijentirani i jednosmjerni konstrukt koji je odraz odnosa vršnjaka prema pojedinom djetetu. Prijateljstvo je specifičan, uzajaman, pa prema tome i dvosmjernan odnos koji je odraz iskustva između dva pojedinca.“ (Klarin, M., 2006: 56). Lacković-Grgin (2006: 152) prijateljstvo definira kao interpersonalni odnos koji je produktivan za obje osobe u odnosu i okarakteriziran zajedničkim pozitivnim nagradama. Prijateljstvo, za razliku od ostalih odnosa je samo produktivno. Ako postaje destruktivno, ono se prekida. Odnos s prijateljem razlikuje se od odnosa s drugim vršnjacima i odnosa s roditeljima. Odnos s prijateljem događa se u atmosferi potpore, intimnosti i ugone (Parker i Gottman, 1989.; prema Klarin, 2006.). Veza s bliskom osobom iste dobi primarno je socijalno iskustvo u kojem dijete uči suočavati se s konfliktnim situacijama. Prijatelji se ne biraju slučajno, opći i najvažniji činitelj pri izboru prijatelja je sličnost. U adolescenciji je to sličnost po dobu i spolu, po rasnoj i nacionalnoj pripadnosti i po interesima i aktivnostima (Lacković- Grgin, 2006). Slično zaključuju Knecht, Snijders, Baerveldt, Steglich, Raub (2010) kada u svom istraživanju govore o razini delinkvencije i njezinoj važnosti kao kriteriju za odabir prijatelja, zaključujući kako pri odabiru prijatelja kod adolescenata važnu ulogu igra

i slična razina delinkvencije. Dok se istospolna mladenačka prijateljstva zasnivaju na sličnosti po spolu, prijateljstvo između adolescenata različitog spola može biti zasnovano upravo na suprotnostima jer u takvom prijateljstvu obje osobe mogu naći kvalitete koje im nedostaju. Osim što su slični pri nastanku prijateljstva, prijatelji postaju još sličniji tijekom njegova trajanja. Temeljna karakteristika prijateljske veze odnosi se upravo na vrijeme provedeno u zajedničkoj aktivnosti koja je popraćeno zadovoljstvom. Samootkrivanje, povjeravanje tajni, odanost, intimnost, iskrenost - osobine su prijateljskog odnosa. Vrijeme provedeno s vršnjacima ugodno je i zabavno. S vremenom ono postaje sve duže i intenzivnije. Hartup i Stevens (1997; prema Klarin, 2006) iznose da je najduže provedeno vrijeme s prijateljima u srednjem djetinjstvu i adolescenciji i iznosi 29% vremena tjedno. Adolescentska prijateljstva ispunjena su diskusijama o problemima, analizom emocija, međuljudskih odnosa i ljudskih vrijednosti. Zrelost na emocionalnom, socijalnom i kognitivnom planu može rezultirati skladom između individualnosti i zajedništva. Dinstiktivne značajke prijateljstva u adolescenciji u odnosu na ono u djetinjstvu navode brojni autori. Lacković-Grgin (2006) navode prikaz tih značajki u obliku sljedećih tvrdnji autora Montemayor, Adams i Gullota (1990; prema Lacković-Grgin, 2006: 156):

1. adolescenti vide prijateljstvo kao intiman i podržavajući odnos mnogo češće nego djeca,
2. oni značajno više od djece vrednuju lojalnost i odanost kao kritične značajke prijateljstva,
3. pod uvjetima koji pretpostavljaju natjecanje i dijeljenje adolescenti se s prijateljem manje natječu i više podjednako dijele nego djeca.

U adolescenciji je stabilnost prijateljstva povezana sa sve većom potrebom mladih da imaju nekoga kome će se moći povjeriti i kome će se obratiti za pomoć. U djetinjstvu i adolescenciji razlikuju se teme i sadržaj komunikacije među prijateljima. Te teme i sadržaj reflektiraju razvojnu progresiju u interesima, aktivnostima i u adaptaciji na okolne zahtjeve.

2.3. Rizična ponašanja adolescenata

Priroda poremećaja u ponašanju djece i mladih složena je i slojevita, pa se tako i pri definiranju i klasificiranju poremećaja u ponašanju u stručnoj literaturi nailazi na različite definicije i teorije. Tako se u suvremenoj literaturi mogu naći različiti termini kojima se opisuje pojam poremećaja u ponašanju. Dok su neki pojmovi primjereniji psihijatrijskoj i psihološkoj literaturi i klasifikacijama različitih poremećaja mentalnog zdravlja (kao što su poremećaji u ponašanju i ličnosti, poremećaji emocija i ponašanja, opozicijsko ponašanje, abnormalno ponašanje, psihosocijalne smetnje, disocijalno ponašanje i dr.), drugi su pak neobuhvatni i nedovoljni (kao npr. prijestupničko ponašanje, odgojna zapuštenost, djeca s teškoćama u odgoju i ponašanju). Socijalnoj su pedagogiji stoga primjereniji termini koji upućuju na „asocijalno i antisocijalno ponašanje, društveno neprihvatljivo (neprikladno) ponašanje, devijantno ponašanje, delinkventno ponašanje, nesocijaliziranost i nedovoljnu socijalnu integraciju“ (Bouillet, Uzelac 2007: 125).

Asocijalno ponašanje definira se kao „socijalno nezavisno ponašanje koje nije pod utjecajem socijalnih normi i standarda, dakle nije u skladu s njima, ali za razliku od antisocijalnog ponašanja, nije im ni suprotno“ (Bouillet, Uzelac, 2007: 126). Antisocijalno ponašanje jest ono ponašanje koje je u suprotnosti sa socijalnim i moralnim normama i štetno je za funkcioniranje neke grupe ili društva pa obično izaziva spontanu i/ili organiziranu reakciju društva (B. Petz, 1992; prema Bouillet, Uzelac, 2007). Rutter, Giller i Hagell, (1998; prema Vrselja, 2010) antisocijalna ponašanja definiraju kao ponašanja koja su nužno socijalno neprihvatljiva i kojima se krše pozitivni pravni propisi. Oblik antisocijalnog ponašanja koje karakterizira kršenje pravnih normi naziva se delinkventno ponašanje i ono je najčešće praćeno ostalim oblicima društveno neprihvatljivog ponašanja (alkoholizam, skitnja, agresivno ponašanje itd.) (Ajduković, 1988; prema Vrselja, 2010: 196). Pravna definicija kriminaliteta prijestup ili kazneno djelo određuje kao ponašanje koje se doživljava pogrešnim u nekom društvu, uključuje povredu nekog zakonskog pravila i ima određene posljedice, koje uključuju progon od strane države, odgovaranje pred sudom i mogućnost izricanja neke sankcije. Ž. Horvatić (2002.; prema Bouillet, Uzelac, 2007.) delinkvenciju definira kao sva kažnjiva ponašanja, osim stegovnih, disciplinarnih mjera u nekom pravnom sustavu što uključuje kaznena djela i prekršaje. Koller-Trbović (2004) govori o delinkvenciji kao o poremećajima u ponašanju u užem smislu. Navodi da se u Hrvatskoj termin maloljetnička delinkvencija koristi samo za ponašanja koja opisuju činjenje kaznenih djela, dok bi se za širi

pojam poremećaja u ponašanju mogao koristiti i termin rizična ponašanja. Rizična u odnosu na mogući razvoj prema delinkventnom ponašanju i kriminalitetu u odrasloj dobi.

Šučur (2004) kada objašnjava pojam devijantnosti navodi maloljetničku delinkvenciju kao jezgru društvenih devijacija. Devijantnost osim kriminaliteta i maloljetničke delinkvencije obuhvaća i nekriminalna ponašanja koja obuhvaćaju kršenje društvenih normi za koja ljudi misle da su pogrešna i da zaslužuju kaznu. Autor pod društvenim devijacijama podrazumijeva „ponašanja protivna društvenim normama ili očekivanjima, koja značajno ugrožavaju dijelove društva, te izazivaju društveno neodobravanje, osudu, kaznu ili neprijateljstvo.“ (Šučur, 2004: 23). Koncept devijantnosti važan je aspekt definiranja poremećaja u ponašanju. Ono što, između ostalog, povezuje devijacije i poremećaje u ponašanju jest odstupanje od društvenih normi.

Pojam „poremećaji u ponašanju“ u početku je označavao izuzetnu djecu i mlade antisocijalne i asocijalne prirode (Uzelac, 1995; prema Bouillet, Uzelac, 2007). Tim se terminom nastoji obuhvatiti vrlo široka lepeza ponašanja različitih manifestacija, obilježja, intenziteta, trajanja, složenosti, opasnosti i/ili štetnosti, a iziskuje posebnu (stručnu) pomoć u odgoju (Koller-Trbović, 2004). Također, taj se pojam odnosi na dobnu skupinu djece od 0 do 18 godina (izuzetno do 21 godine). Jedna od prvih definicija poremećaja u ponašanju mladih kod nas potiče od autora Dobrenić i Poldrugač (1974; prema Koller-Trbović, 2004: 84) a prihvaćena je i danas. Prema autoricama, pojam poremećaji u ponašanju predstavlja skupni naziv za sve one pojave biološke, psihološke i socijalne geneze koje manje ili više pogađaju pojedinca i nepovoljno djeluju na njegovu aktivnost i reaktivnost, te neugodno, dapače štetno i opasno utječu na druge pojedince i društvene organizacije.

Termin poremećaji u ponašanju također nailazi na prigovore i kritike koje mu se upućuju zbog njegove nezgrapnosti, pretencioznosti da obuhvati sve osobe asocijalne i antisocijalne prirode, nedovoljne distinkcije između socijalnog i individualnog aspekta ponašanja, poremećaja u ponašanju i socijalno patoloških pojava i dr. (Bouillet, Uzelac, 2007). Stoga se u posljednje vrijeme u nastojanju da se prevladaju nedostaci termina poremećaji u ponašanju, sve češće rabe termini poremećaji u socijalnom ponašanju i rizična ponašanja ili mladi u riziku. Uzelac (1995; prema Bouillet, Uzelac, 2007) pri definiranju termina poremećaji u socijalnom ponašanju polazi od stajališta da je ponašanje, pa i poremećaj u socijalnom ponašanju individualna pojava jer je njegov nositelj pojedinac. Autor definira poremećaje u socijalnom ponašanju kao ponašanje koje se znatnije razlikuje od uobičajenog ponašanja većine mladih određene sredine, ponašanje koje je štetno ili opasno kako za osobu koja se

tako ponaša, tako i za njezinu širu okolinu te iziskuje dodatnu stručnu i/ili širu društvenu pomoć radi uspješne socijalne integracije takve osobe (Uzelac 1995; prema Koller-Trbović, 2004).

U zadnjih nekoliko godina termin “u riziku” i rizična ponašanja postao je osnovni termin kojim se opisuju djeca i mladi koji se nalaze na putu prema mnogobrojnim problemima koji prijete njihovom pozitivnom razvoju i uspješnoj prilagodbi u društvo u kojem žive. Tim terminom opisuju se djeca i mladi koji doživljavaju velik broj poteškoća, od stresa, siromaštva, zlostavljenja, maloljetničke trudnoće i delinkvencije i što ih vodi u daljnja rizična ponašanja (Bašić, Ferić, 2004: 57). McWhirter i sur., (1993; prema Bašić, 2009: 36) pojmom “u riziku” označavaju niz pretpostavljajućih uzroka/učinaka u dinamici koji dijete ili adolescenta stavljaju u opasnost od budućih negativnih događaja. Riječ je o specifičnim ponašanjima, stavovima ili nedostacima koji se pojavljuju kao inicijalni markeri kasnijih problema u ponašanju. Tako će na primjer djeca s problemima u ponašanju, agresivna djeca imati lošiju prognozu u pogledu ispoljavanja delinkventnog ponašanja u adolescenciji. Termin “djeca i mladi u riziku” u znanstveno-stručnoj literaturi koristi se uglavnom kao “univerzalni” termin za osobe koje tijekom djetinjstva i adolescencije iskazuju različite obiteljske, zdravstvene, emocionalne, odgojno-obrazovne probleme ili neke oblike poremećaja ponašanja i ličnosti (Bašić, 2000, u: Izvješću OECD-a, 2007; prema Zloković, Vrcelj, 2010: 198). I u Hrvatskoj se sve više upotrebljava termin „djeca i mladi u riziku“, „mladi u visokom riziku“ ili „populacija u visokom riziku“ pri čemu treba razlikovati populaciju u riziku i populaciju s rizičnim ponašanjima. Osnovna je razlika u tome što se kod onoga „u riziku“ problemi još nisu manifestirali, vjerojatni su i mogu se očekivati, dok je kod rizičnih ponašanja već riječ o manifestiranim, dijagnosticiranim poremećajima kao posljedici vrlo velikog rizika. Napuštanje škole, ovisnost o drogi i alkoholu, maloljetnička delinkvencija i kriminal, maloljetničke trudnoće i drugi ozbiljni oblici problema u ponašanju djece i adolescenata obično se proučavaju pojedinačno i predstavljaju rizična ponašanja, dok su u realnom svijetu ona u interakciji i često blisko povezana (Bašić, 2009: 39.)

Bašić (2009) smatra da, opisivati rizik kojem su izložena djeca i mladi ili djeca i mladi „u riziku“, a ne pretpostaviti njegov kontinuitet danas ni u stručnim ni u znanstvenim krugovima više nije moguće. Na jednom je kraju „niski rizik“, onaj koji nanosi minimalnu štetu dobrobiti djeteta/mladog čovjeka, dok je na drugom kraju „visoki rizik“ koji se opisuje kao onaj koji nanosi ozbiljnu štetu dobrobiti djeteta odnosno mladoj osobi ili ozbiljnu štetu za njegov razvoj.

Drayfoosova (1997; prema Bašić, Ferić, 2004: 59) opisujući kontinuum rizika opisuje četiri kategorije “rizičnosti” djece i mladih na osnovi njihova ponašanja.

Razina rizika	Opis ponašanja
vrlo visoka	djeca/mladi manifestiraju veći broj poremećaja u ponašanju, počinili su ozbiljno kazneno djelo ili su bili u maloljetničkim zatvorima, napustili su školu, upotrebljavali teške droge, prekomjerno piju, puše i upuštaju se u neodgovorna seksualna ponašanja
visoka	djeca/mladi manifestiraju slična ponašanja kao djeca i mladi u vrlo visokom riziku samo u manjim frekvencijama, te manifestiraju dva ili tri navedena ponašanja
srednja	skupine eksperimentatora koja čine minorna kaznena djela, povremeno koriste lake droge, seksualno su aktivni, ali odgovorno, te su jednu godinu izvan školskog sustava; većina njih manifestira samo jedno ponašanje
niska	djeca/mladi ne manifestiraju delinkventno ponašanje, ne koriste drogu ili alkohol, te je njihov rizik od negativnih posljedica minimalan

U literaturi se nailazi na više različitih klasifikacija poremećaja u ponašanju. Koller-Trbović (2004) uvidom u stranu literaturu navodi različitu klasifikaciju poremećaja u ponašanju u svijetu. Dok se u Europi značajnije koristi klasifikacija Svjetske zdravstvene organizacije - Međunarodna klasifikacija bolesti i srodnih zdravstvenih problema - deseta revizija (MKB-10, 1994; prema Koller- Trbović, 2004: 87), u američkoj literaturi i praksi poremećaji u ponašanju najčešće se definiraju kroz tri klasifikacijska sustava: klasifikaciju DSM-IV koju najčešće koriste stručnjaci za mentalno zdravlje, klasifikaciju u sustavu edukacije koja navodi „ozbiljne emocionalne smetnje učenika“, te klasifikaciju prema dimenzijama ponašanja autora Achenbacha i suradnika. Podjela autora Achenbacha na eksternalizirana i internalizirana ponašanja ima dugu tradiciju i brojni znanstveni i stručni interesi i danas su značajno usmjereni na spoznavanje tipičnih obilježja ove dvije ekstremne skupine ponašanje. Tako i Bouillet, Uzelac (2007: 137) navode kako je jedna od najuobičajenijih socijalno pedagoških podjela poremećaj u ponašanju djece i mladih na dvije osnovne skupine: na eksternalizirane ili pretežno aktivne poremećaje u ponašanju koji se odnose na nedovoljno kontrolirana i na druge usmjerena ponašanja i internalizirane ili pretežito pasivne poremećaje koji se odnose na ponašanja koja se pretjerano kontroliraju i usmjerena su prema sebi.

2.2.1. Eksternalizirana rizična ponašanja adolescenata

Kod eksternaliziranih simptoma riječ je o ponašanju koje je nedovoljno kontrolirano ili usmjereno prema drugima, primjerice agresivnost, hiperaktivnost, depresija. U Achenbachovoj kontrolnoj listi ponašanja autor u eksternalizirane sindrome izdvaja agresivno i delinkventno ponašanje (Koller-Trbović, 2004: 90). Žižak, Koller-Trbović i Jeđud (2004) u svom istraživanju pokušali su definirati poremećaje u ponašanjima kroz perspektivu djece i mladeži. Odgovore ispitanika, između ostalog, razvrstale su na eksternalizirana i internalizirana ponašanja. U eksternalizirane oblike poremećaja u ponašanju svrstavaju markiranje, krađu, ubojstvo, organizirani kriminal, razbojstvo, bježanje, oružane pljačke, seksualno maltretiranje, šverc, trgovinu ljudima, svodništvo, tučnjave, svađe, bacanje stvari, izderavanje, okrivljavanje drugoga, laganje, izazivanje i nepoštivanje autoriteta, kršenje pravila te odgovaranje. Etiološke je čimbenike eksternaliziranih poremećaja u ponašanju te rizičnih ponašanja djece i mladih moguće kategorizirati u tri skupine - individualne čimbenike, obiteljske te čimbenike u okruženju. Oland i Shaw (2005; prema Mihić, Bašić, 2008) govore kako je nekontrolirano ponašanje kod djece i mladih osnovno obilježje eksternaliziranih poremećaja u ponašanju. Autori objašnjavaju kako djeca i mladi s razvijenim eksternaliziranim poremećajima u ponašanju nisu dovoljno razvila sposobnost samokontrole kao niti realnog reflektiranja povratnih informacija iz svoje okoline o vlastitom ponašanju, te da nisu sklona primjećivanju negativnih reakcija okoline na vlastita ponašanja, samoevaluaciji kao niti samorefleksiji te često imaju iskrivljenu samopercepciju. Djeca i mladi s navedenim poteškoćama ne prilagođavaju svoja ponašanja zahtjevima okoline te nisu u mogućnosti negativne povratne informacije o svom ponašanju uklopiti u sliku koju imaju o sebi. Kod adolescenata s izraženim eksternaliziranim poremećajima u ponašanju pojačano je prisutan čimbenik traženja uzbuđenja za koji je utvrđena snažna povezanost s različitim oblicima rizičnih ponašanja djece i mladih, uključujući pijenje alkohola, pušenje cigareta i zlouporabu ostalih psihoaktivnih tvari (Arnett, 1992; Roberti, 2004; Zuckerman, 1994; prema Mihić, Bašić, 2008). Eksternalizirani oblici poremećaja u ponašanju češći su u dječaka, dok su internalizirani problemi učestaliji kod djevojčica. Šincek, Ajduković (2012) u svom istraživanju dolaze do rezultata da kod mladića s ranim javljanjem društveno neprihvatljivog ponašanja druženje s rizičnim vršnjacima pridonosi blažim oblicima rizičnoga i društveno neprihvatljivoga ponašanja. U istoj je skupini mladića vršnjački utjecaj značajan za objašnjenje težih oblika društveno neprihvatljivoga ponašanja poput nasilničkoga ponašanja,

provala i razbojništva. Usvajanje novih oblika ponašanja pod značajnim je vršnjačkim utjecajem koji se na razini interakcija odvija potkrepljivanjem (bilo u fazi planiranja, bilo u fazi provedbe) i modeliranjem nepoželjnih ponašanja koje mladići tek usvajaju. Rizični vršnjaci i doživljaj vršnjačkoga utjecaja značajni su za objašnjenje prekršaja i kod mladih koji kasno započinju s takvim ponašanjem.

Asocijalno, poremećeno, devijantno, neprilagođeno ponašanje postaje kriminalnim onog trenutka kada ga društvo u posebnim ustanovama putem službenih mehanizama počinje sankcionirati. To isto ponašanje postaje predmetom kaznenog prava i dobiva naziv delinkventnog ili kriminalnog ponašanja (Petak u Singer i sur., 2005: 448). Petak (2005) napominje kako su složenost i nepredvidivost razdoblja adolescencije u životu pojedinca uvažene u pravnoj regulativi, pa tako i zakon uzima u obzir fiziološke i psihičke pa i socijalne karakteristike odrastanja. Tako i mjere koje se poduzimaju nemaju značenje kazne nego preodgoja. U zakon se, između ostaloga, ugrađuje pojam zrelosti i nezrelosti, prihvaća proces strukturiranja ličnosti i mogućnost preobražaja. Šučur (2004: 25) navodi da je razlika između kriminalnih i nekriminalnih devijacija zapravo razlika između kršenja formaliziranih i neformaliziranih normi. Kriminalne devijacije (kriminalitet, zločini) izazivaju najveću zabrinutost javnosti i obuhvaćaju ponašanja koja su zabranjena formalnim zakonskim propisima, te koja se kažnjavaju oštrije nego nekriminalne devijacije. Najčešće se kriminalna ponašanja dijele na kriminalitet usmjeren protiv osoba, kriminalitet usmjeren protiv imovine i kriminalitet bez žrtava. Kriminalitet protiv osoba obuhvaća ponašanja koja uključuju nasilje ili prijetnju nasiljem (ubojstva, fizički napadi). Imovinski kriminalitet podrazumijeva npr. krađe ili uništavanje imovine, dok se kriminalitet bez žrtve odnosi na ponašanja koja su povezana s održavanjem standarda moralnosti i s ponašanjem na javnom mjestu. Kriminološka istraživanja potvrdila su da je druženje s osobama asocijalnog ponašanja jedan od najprisutnijih oblika poremećaja u ponašanju maloljetnih delinkvenata. Poldrugač (1992; prema Singer, 2008: 227) u svom istraživanju navodi kako se u cijeloj Hrvatskoj s osobama asocijalnog ponašanja prosječno druži 33.6% maloljetnih delinkvenata.

Nedisciplinirano ponašanje obuhvaća manifestacije koje su povezane s nepriznavanjem odgojnog autoriteta ili uz aktivno suprostavljenje autoritetu. Neposlušnost može biti aktivna ili pasivna, kao rezultat otpora, neprihvatanja svih ili određenih autoriteta, ali i drugih etioloških činitelja. O poremećaju u ponašanju govorimo kada se takvo ponašanje manifestira dulje vrijeme i kada remeti socijalno funkcioniranje pojedinca. Može biti riječ o namjernom ili trajnom ispitivanju granica, koje karakterizira ignoriranje zapovijedi, svađe ili

nepriznavanje krivnje za vlastite pogreške. Nediscipliniranost se može promatrati kroz dva stupnja: nefiksirana nedisciplina, bez dugog razvoja, bez rigidnih oblika, s razmjerno dobrom prognozom i fiksirana nedisciplina, s rigidnim oblicima i s ozbiljnim društvenim posljedicama, odnosno nediscipliniranost se kreće na kontinuumu od nepoštovanja ili remećenja pravila ponašanja lakše etiologije do poremećaja s prkošenjem i suprostavljanjem (Bouillet, Uzelac, 2007: 203-205). Poremećaj s prkošenjem i suprostavljanjem smatra se podtipom poremećaja ophođenja, no dok je za poremećaje ophođenja najkarakterističnije ozbiljno nasilje i nepoštivanje prava drugih, poremećaj s prkošenjem i suprostavljanjem uključuje obrazac negativističkog, neprijateljskog i odbijajućeg ponašanja u trajanju ne kraćem od 6 mjeseci (Lebedina-Manzoni, 2007: 48). Istraživanja često upućuju na povezanost rizičnoga i društveno neprihvatljivog ponašanja i poremećaja koji se dijagnosticiraju u dječjoj i mladenačkoj dobi, osobito s poremećajem prkošenja i suprotstavljanja te s poremećajem ophođenja (Kashani, Jones, Burnby i Thomas, 1999; prema Šincek, Ajduković, 2012: 4), ali i s depresivnosti, koja pridonosi objašnjenju delinkventnoga ponašanja uz kontrolu doprinosa rizičnih ponašanja (Leas i Mellor, 2000; prema Šincek, Ajduković, 2012: 4) ili s poremećajem pažnje (Hawkins i sur., 2000; prema Šincek, Ajduković, 2012: 4).

2.2.2. Internalizirana rizična ponašanja

Internalizirani ili pretežno pasivni poremećaji odnose se na ponašanja koja su pretjerano kontrolirajuća i usmjerena su prema sebi, npr. simptomi depresije i anksioznosti, povlačenje i zatvaranje u sebe, beživotnost (Koller- Trbović, 2004: 90). Tako Achenbachov (1991; prema Novak, Bašić, 2008) višedimenzionalni konstrukt procjenjuje ponašanje i osjećaje mladih uz pomoć skale gdje internalizirani problemi čine subskale: povlačenje, somatske poteškoće i anksioznost/depresija, a eksternalizirani problemi se odnose na subskale delinkventnog ponašanja i agresivnosti. Unatoč tome, internalizirani i eksternalizirani problemi nisu međusobno isključivi i na mnogim je uzorcima utvrđena njihova pozitivna veza.

Važni čimbenici u razvoju internaliziranih problema kod djece mogu biti konflikti među roditeljima, depresija majke, nedovoljna uključenost oca u odgoj, prisutnost psihopatologije kod roditelja, hostilnost roditelja i stroga disciplina, pretjerana uključenost roditelja, prisutnost mnogih stresnih događaja u dosadašnjem iskustvu i/ili zanemarivanje od strane vršnjaka (Oland i Shaw, 2006 ; Dadds i Roth, 2007; prema Novak, Bašić, 2008: 476). Pouzdanih hrvatskih podataka o prevalenciji i incidenciji internaliziranih problema u djece i mladih gotovo da i nema. Internalizirani problemi kod djece i mladih su teže uočljivi i teže dostupni opažanju okoline pa su i preventivna djelovanja više usmjerena na eksternalizirana ponašanja (Novak, Bašić, 2008: 474-479). Mlade sa internaliziranim poremećajima druga djeca doživljavaju kao manje atraktivne za igranje, manje se sviđaju drugima dok se kroz opažanja vidi da se ne angažiraju u puno pozitivnih ponašanja. Time se propuštaju i razvojni zadaci postizanja dobrih i suportivnih odnosa s drugima. Olandi Shaw (2005; prema Novak, Bašić, 2008) naglašavaju značajan utjecaj zatvorenog kruga u održavanju u čemu se odmah vide i praktične implikacije za preventivno djelovanje: zbog svojih karakteristika temperamenta zaista vrlo teško uspostavljaju odnose s drugima što dodatno potvrđuje njihov osjećaj neadekvatnosti. Kako bi izbjegli potvrdu vlastite neprilagođenosti, razvijaju izbjegavajuće ponašanje i bježe od socijalnih situacija. Time sami sebi onemogućuju učenje i razvoj socijalnih vještina pa kad i žele pristupiti drugima budu lošije prihvaćeni zbog manjkavosti u komunikacijskim i drugim vještinama. Šincek, Ajduković (2012: 5) navode kako su se rizični činitelji vezani uz roditelje i vršnjake kao npr. odbacivanje i slabo nadziranje od strane roditelja te druženje s rizičnim vršnjacima, vršnjački utjecaj i privrženost devijantnoj vršnjačkoj skupini u dosadašnjim brojnim istraživanjima pokazali značajnima za

pojavu i povećanje društveno neprihvatljivog ponašanja tijekom adolescencije. Autori u svom istraživanju zaključuju da internalizirani problemi, doživljaj rizičnosti vršnjaka i njihova utjecaja pa i percepcija roditeljskoga ponašanja najviše doprinose rizičnom i društveno neprihvatljivom ponašanju mladića koji rano započinju s takvim ponašanjima.

Povučenost označuje ponašanje djeteta ili mlade osobe koja je pretežito tiha, mirna, osamljena, koja mnogo mašta, igru često napušta nezadovoljna, nema stalne prijatelje, često bira društvo starijih ili mnogo mlađih osoba. Povučena je često popratna pojava plašljivosti, a odraz je osobne nesigurnosti i nepovjerenja u drugog. Posrijedi je manjak zadovoljavajućih socijalnih odnosa, koji rezultiraju neugodnim emocionalnim stanjem. Krajnja točka kontinuuma oskudnih socijalnih veza i povučenosti jest usamljenost, odnosno izrazit manjak socijalnih odnosa. Budući da se povučena očituje u krugu vršnjaka, povučena djeca često postaju žrtve nasilničkog ponašanja svojih vršnjaka. (Bouillet, Uzelac, 2007: 191-194). U predadolescenciji i adolescenciji socijalni odnosi motivirani su potrebom za intimnošću. Obje socijalne potrebe, potreba za pripadanjem i potreba za intimnošću, ostvaruju se i zadovoljavaju u interakciji s vršnjacima (Sullivan, 1953; prema Klarin, 2002). U skladu s teorijskim pretpostavkama provedena su brojna istraživanja u smislu utvrđivanja povezanosti između usamljenosti i kvalitete interakcije u skupini vršnjaka. Istraživanje tog problema na svim dobnim skupinama, od predškolske do adolescentske dobi (Parker i Asher, 1993; prema Klarin, 2002), ukazuju na pozitivnu povezanost između usamljenosti i odbijanja od grupe vršnjaka. Usamljeni ljudi imaju niže samopoštovanje od neusamljenih, skloni su depresivnim i anksioznim stanjima (Buunk i Prins, 1998; prema Klarin, 2002). Ta neugodna emocija s kojom kreću u interakciju rezultira neprijateljskim raspoloženjem prema drugima, što naravno ne nailazi na odobravanje. U takvim situacijama društvo takvu osobu odbacuje. Takvo socijalno iskustvo rezultira povlačenjem i potkrepljenjem usamljenosti. Socijalno povučenu osobu često se opisuje kao sramežljivu, socijalno anksioznu. Zbog svoje povučenosti ne uspijevaju usvojiti vještine ni sudjelovati u aktivnostima koje predstavljaju ugodu za njihove vršnjake. Povučena je često povezana sa anksioznošću i niskim samopoštovanjem. Iz samoiskaza takve djece zaključuje se da ona doživljavaju anksioznost tri puta više od ostatka svojih vršnjaka (Lebedina Manzoni, 2007: 58).

Potištenost kao preteča depresivnosti, česta je pratilja plašljivosti i povučenosti, osobito ako su ti poremećaji u ponašanju pojedinca posljedica neprestanoga psihičkog zlostavljanja te ako djeca rastu zapostavljena nevoljena ili odbačena. U adolescenciji potištenost može biti reakcija na različite negativne predodžbe o vlastitim osobinama. Među stresne situacije koje

moгу pogodovati razvoju potištenosti i depresije kod djece i mladih autori ubrajaju smrt roditelja, rastavu braka roditelja, nerazumijevanje djetetu važnih osoba, nasilje u obitelji, različite školske situacije, odbačenost od strane vršnjaka, prekid prijateljske ili ljubavne veze, spoznaju homoseksualne orijentacije, nepovoljne socijalne uvjete i sl. Jedan od mogućih krajnjih posljedica izostanka odgovarajuće stručne pomoći reakcije na manifestiranje potištenosti i depresije jest pokušaj ili izvršenje samoubojstva. Smatra se da približno 60-65% samoubojstava počine depresivne osobe (Bouillet, Uzelac, 2007: 194-196). Depresivnost je emocionalno stanje karakterizirano doživljajem tuge, neraspoloženja, žalosti, utučenosti, koje danas predstavlja univerzalno i sve učestalije životno iskustvo svake osobe. Definira se u terminima kontinuuma od normalne, povremene i prolazne žalosti do duboke depresije koja traje ili se neprestano vraća (Vulić-Prtorić, 2004; prema Lebedina Manzoni, 2007: 62). Simptomi depresivnosti manifestiraju se na emocionalnom, kognitivnom i tjelesnom planu i značajno mijenjaju ponašanje depresivnog djeteta i adolescenta. Depresivnost se kod adolescenata često javlja uz neki drugi poremećaj. Najčešće su to anksiozni poremećaji, razne ovisnosti, poremećaj pažnje i ponašanja. Preklapanje između depresivnosti i poremećaja u ponašanja najčešće je prisutno u području emocija ljutnje i razdražljivosti, u manjku socijalnih vještina te problemima u obiteljskim odnosima. U adolescenciji djeca općenito izražavaju pojačane osjećaje krivnje, bespomoćnosti i beznadnosti. Postoji potreba da se ode od kuće, nemir, odbijanje da se sudjeluje u obiteljskim aktivnostima, povlačenje iz socijalnih kontakata, problemi u školi i agresivnost. Iako su stresni događaji prisutni u svakom životnom razdoblju, adolescencija je osobito stresno razdoblje zbog velikih promjena na biološkom, kognitivnom i socijalnom planu. Pokazuje se da su mladi, koji proživljavaju više istodobnih životnih promjena, pod povećanim rizikom za razvoj depresivnosti te da je povezanost između životnih događaja i negativnog afekta jača u ranoj adolescenciji nego u predadolescentnom razdoblju. Na temelju toga neki autori pretpostavljaju da je osjetljivost na efekte životnih događaja povećana u adolescenciji te da je to jedan od mogućih uzroka nagloga porasta depresivnosti (Ge i sur., 2001; prema Kurtović, Živčić Bećirević, 2012: 672). Prema većini istraživanja depresivnost je značajno učestalija u adolescenciji nego li u djetinjstvu, a prijelaz iz ova dva razdoblja karakteriziraju i razlike u spolu s obzirom na depresivnu simptomatologiju. Dok su u predpubertetu depresivni simptomi češći među dječacima, nakon puberteta su češći među djevojčicama (Vulić, Prtorić, 2003: 71).

3. METODOLOGIJA EMPIRIJSKOG ISTRAŽIVANJA

3.1. Cilj, problem i hipoteze istraživanja

Ovaj rad je usmjeren na rizična ponašanja i njihovu povezanost sa vršnjačkim odnosima i utjecajima kod adolescenata, kao posebne skupine mladih kada je utjecaj vršnjaka najizraženiji. Cilj istraživanja je ispitati utjecaj vršnjaka na pojavu rizičnih ponašanja kod adolescenata te postoji li povezanost između eksternaliziranih i internaliziranih ponašanja.

Nezavisne varijable su sociodemografska obilježja ispitanika, odnosno dob, spol, škola koju ispitanik pohađa i školski uspjeh.

Zavisne varijable uključuju eksternalizirana rizična ponašanja, odnosno delikventna ponašanja i nediscipliniranost, zatim internalizirana rizična ponašanja, odnosno povučenost i potištenost te utjecaj vršnjaka.

Problemi istraživanja uključuju ispitati učestalost eksternaliziranih i internaliziranih rizičnih ponašanja kod adolescenata te razlike u učestalosti rizičnog ponašanja i utjecaju vršnjaka s obzirom na sociodemografska obilježja. Nadalje, analizirati statistički značajne razlike u odgovorima učenika, a zatim utvrditi trendove i razlike s obzirom na eksternalizirana i internalizirana ponašanja, njihovu povezanost i odnos sa ostalim varijablama.

Iz cilja i problema istraživanja proizlaze sljedeće hipoteze:

H1 Očekuju se statistički značajne razlike u sklonosti rizičnom ponašanju kod djece koja pohađaju četverogodišnje srednje škole u odnosu na one koja pohađaju trogodišnje strukovne škole.

H2 Očekuje se da su adolescenti sa nižim školskim uspjehom statistički značajno češće skloni eksternaliziranim i internaliziranim rizičnim ponašanjima.

H3 Očekuje se da je sklonost eksternaliziranim rizičnim ponašanjima, odnosno delinkvenciji i nediscipliniranosti statistički značajno veća kod mladića nego djevojaka.

H4 Očekuje se statistički značajno veći broj internaliziranih rizičnih ponašanja, odnosno veća sklonost takvim ponašanjima kod djevojaka nego kod mladića.

H5 Očekuje se povezanost eksternaliziranih i internaliziranih ponašanja, odnosno da će djeca koja pokazuju visoku razinu eksternaliziranih ponašanja pokazivati i neka od internaliziranih ponašanja i obrnuto.

3.2. Ispitanici

Istraživanje je provedeno na ukupno 314 ispitanika, točnije 165 učenika sa područja grada Vinkovaca i 149 učenika iz Osijeka dobi 15 do 18 godina. Svi ispitanici pohađaju treći razred srednje škole. Istraživanje je u Vinkovcima provedeno u dva treća razreda u Gimnaziji Matije Antuna Reljkovića, u jednom trećem razredu Ekonomske i trgovačke škole Ivana Domca Vinkovci, u dva razreda trogodišnjeg programa u Poljoprivredno-šumarskoj školi te u dva razreda Srednje strukovne škole Vinkovci. U Osijeku je istraživanje provedeno u dva treća razreda II. gimnazije Osijek, u jednom razredu Ekonomske i upravne škole Osijek, u dva razreda togodišnjeg programa u Ugostiteljsko-turističkoj školi Osijek, te dva treća razreda Obrtničke škole. Prosječna dob ispitanih učenika je 16, 9 godina, pa tako i najveći postotak ispitanika ima 17 godina (69,1%). Ukupno je ispitano 151 mladić (48,1%) i 163 djevojke (51,9%). Ne postoji statistički značajna razlika u dobi mladića i djevojaka.

3.3. Postupak

Ispitivanje je provedeno početkom prosinca 2013. godine. Ispitivanje je provedeno u dva grada u učionicama srednjih škola. Istraživanje je provedeno većinom na satovima razrednika kako se nebi ometala predviđena nastava. Istraživanje je obavljeno kroz tjedan dana, ovisno o mogućnosti škole i dogovora s školskim pedagogom. Svi dogovori obavljali su se sa školskim pedagogima ili psiholozima. Učenici su generalno bili dosta susretljivi i spremni na ispunjavanje upitnika. Stručni suradnici škola, kao i nastavnici bili su izrazito susretljivi i spremni na sudjelovanje. Podatci su obrađeni u računalnom programu za statističku analizu SPSS, a u analizi podataka primijenjena je deskriptivna statistika, tablice učestalosti i t-test za nezavisne uzorke.

3.4. Instrument

Za provedbu istraživanja korišten je instrument anketnog upitnika koji je prilagođen ciljanoj skupini ispitanika, teoriji istraživanja te cilju i problemu istraživanja. Anketni upitnik sadržava ukupno 9 pitanja, a sastoji se od 4 dijela. Prvi dio sadrži pitanja za prikupljanje sociodemografskih podataka: dob, spol, obrazovanje i obiteljsko stanje. Drugi dio upitnika ispitao je vršnjačke odnose mladih. Pri tome je korišten dio Skale socijalne podrške koju je konstruirao Macdonald na osnovi teorijskog modela Charlesa Tardya (prema Lacković-Grgin, 2002). Dio koji je korišten i prilagođen za potrebe ovog upitnika odnosi se na socijalnu podršku prijatelja te se sastoji od 10 čestica, a za ispitivanje je korištena Likertova skala. Treći dio upitnika odnosi se na eksternalizirana rizična ponašanja opisana u teoretskom djelu rada. Za te potrebe korišten je dio Skale agresivnosti za djecu i adolescente (SNOP), odnosno dio koji se odnosi na prkošenje i ophođenje te poremećaje ophođenja. Ispitanici su morali procijeniti koliko često su se određena ponašanja ponavljala tijekom posljednjih 6 mjeseci. Za ispitivanje delinkventnog ponašanja korišten je i prilagođen Upitnik samoiskaza rizičnog i delinkventnog ponašanja (SRDP – 2007; prema Ručević, Ajduković, Šincek, 2009). Delinkventna ponašanja promatrana su kroz tri podskupine, krađa, korištenje ili zlouporaba psihoaktivnih tvari i razbojništvo, sveukupno 15 tvrdnji. Četvrta skupina pitanja ispituje internalizirana rizična ponašanja, odnosno povučenost i depresiju kod adolescenata. Za ispitivanje depresivnosti korištena je Skala depresivnosti za djecu i adolescente – SDD autorice Vulić-Prtorić koja se sastoji od 26 tvrdnji koje opisuju različite aspekte depresivnosti u djetinjstvu i adolescenciji. Tvrdnje u Skali odabrane su na osnovi popisa simptoma iz DSM-IV klasifikacije, zatim tvrdnji koje se koriste u različitim psihodijagnostičkim instrumentima za mjerenje depresivnosti i tumačenja simptomatologije depresivnosti u djetinjstvu i adolescenciji te na temelju rezultata istraživanja na ovom području (Vulić-Prtorić, Sorić, 2001). Za svaku tvrdnju ponuđen odgovor u obliku skale Likertova tipa od 5 stupnjeva pomoću koje ispitanik izražava svoje slaganje, tj. procjenjuje koliko je ponašanje opisano u tvrdnji relevantno za njega: od 1=uopće nije točno, do 5=da, u potpunosti je točno. Za ispitivanje povučenosti prilagođena je i proširena Kratka verzija UCLA skale usamljenosti, a za ispitivanje je korištena Likertova skala procjene.

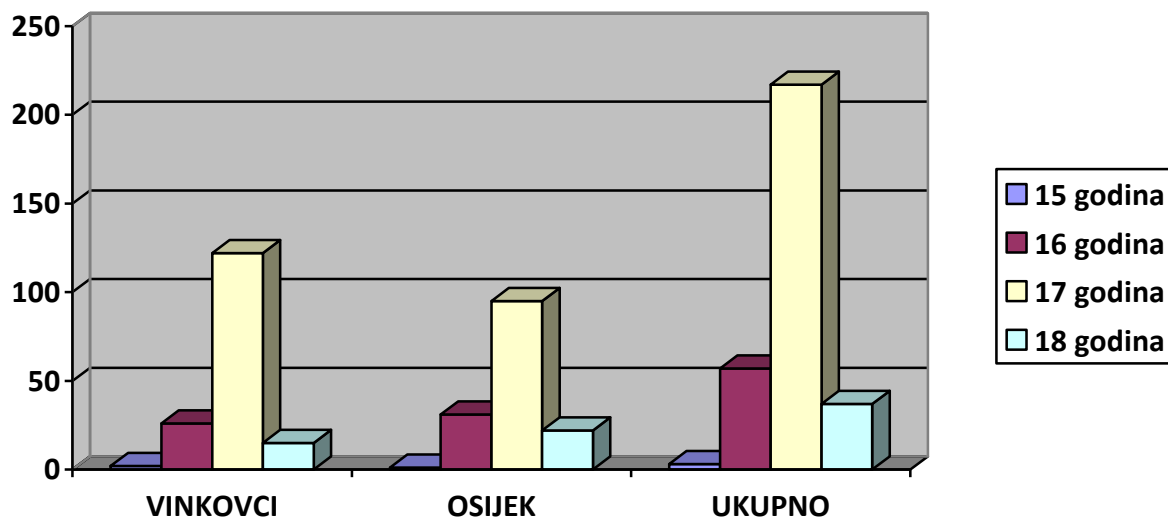
4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

4.1. Sociodemografski podatci

Istraživanje je obuhvatilo 314 ispitanika u dva grada. Prvu polovicu čine učenici srednjih škola u Vinkovcima, gdje je anketirano 165 učenika, 78 djevojaka i 87 mladića. Drugu polovicu čine osječki učenici srednjih škola gdje je na anketni upitnik odgovorilo 85 djevojaka i 64 mladića, ukupno 149 učenika (52,5 %). Ukupno je dakle ispitano 151 mladić (48,1%) i 163 djevojke (51,9%). Svi ispitanici pohađaju treći razred srednje škole. Prosječna dob ispitanih učenika je 16,9 godina, pa tako i najveći postotak ispitanika ima 17 godina (69,1%). Prosječna dob vinkovačkih učenika je 16,91 godina a osječkih 16,93 godine. Dob ispitanika vidljiva je u tablici 1. Istraživanje je provedeno u dvije trogodišnje škole u Osijeku i Vinkovcima, te u dvije četverogodišnje škole² u oba grada. Točno 50% ispitanih učenika pohađalo je četverogodišnje škole, odnosno njih 104 gimnazije (33,1%), a 53 ekonomske srednje škole (16,9%). Ostalih 50% ispitanih učenika pohađalo je trogodišnje strukovne škole, njih ukupno 157. U Vinkovcima je ispitano ukupno 86 polaznika četverogodišnjih škola i 79 učenika trogodišnjih škola, dok je u Osijeku ukupno 71 ispitanih učenika pohađalo četverogodišnju, a 78 učenika trogodišnju školu. Navedeni podaci vidljivi su u tablici 2. Većina ispitanih učenika, njih 82,5% živi sa oba roditelja, 15% učenika živi sa jednim roditeljem, dok sveukupno 8 učenika (2,6%) živi u domu ili nekom drugom obliku kućanstva. U tablici pod rednim brojem 3. prikazan je školski uspjeh svih ispitanih učenika. Prosječan školski uspjeh ispitanih učenika na kraju prošle školske godine je vrlo dobar (AS=3,59) gdje najviše njih ima dobar uspjeh (43,9%). Zanimljivi su rezultati koji pokazuju da čak 35,1% učenika ima izrečenu neku vrstu pedagoške mjere. Pohvaljeno je 24,2% ispitanih učenika, dok preostali dio nema niti pohvalu niti jednu od pedagoških mjera. Iako je upitnik proveden pred kraj prvog polugodišta, pitanje se odnosilo na pedagoške mjere izrečene kroz zadnjih godinu dana. 252 učenika (80,3%) materijalno stanje svoje obitelji označavaju kao osrednje, njih 13,4% smatra da je materijalno stanje njihove obitelji visoko, a 5,7% navode da je materijalno stanje njihove obitelji nisko.

² Kako je istraživanje provedeno u više srednjih škola, radi lakše obrade i veće preglednosti škole su podijeljene na one koje traju četiri godine, kao što su gimnazije i ekonomske škole te one koje traju tri godine te se njima stječe određena struka. Razlog ove podjele bila je pretpostavka da će učenici s obzirom na okruženje i pripadnost određenom kolektivu pokazivati razlike u rizičnim ponašanjima s obzirom na drugačiji kolektiv.

Tablica 1. Dob ispitanika uz usporedbu vinkovačkih i osječkih učenika

Tablica 2. Srednje škole u kojima je provedeno istraživanje u Vinkovcima i Osijeku

ŠKOLA	VINKOVCI	OSIJEK	UKUPNO
%	%	%	%
Četverogodišnje srednje škole	52,12	47,65	50,0
Trogodišnje srednje škole	47,88	52,35	50,0
UKUPNO	100	100	100

Tablica 3. Školski uspjeh ispitanih učenika

OCJENA	N	%
ODLIČAN	42	13,4
VRLO DOBAR	118	37,6
DOBAR	138	43,9
DOVOLJAN	14	4,5
NEDOVOLJAN	2	0,6
UKUPNO	314	100

4.2. Rezultati istraživanja vršnjačkih odnosa

Putem Likertove skale procjene učenici su ispitani o njihovom odnosu sa vršnjacima tako što su na skali od 1 (uopće se ne slažem) do 5 (u potpunosti se slažem) zaokruživali u kojoj mjeri se slažu sa ponuđenom tvrdnjom. Ispitanicima je postavljeno 10 tvrdnji koje su uključivali pitanja o njihovim odnosima s prijateljima, posebno na području povjerenja, bliskosti i razumijevanja. Rezultati su pokazali da se oko 4.8% ispitanika osjeća izolirano od svojih vršnjaka. Slični rezultati dobiveni su i kad se ispitanike pitalo koliko njihovi prijatelji razumiju njihove potrebe. 8,3% ispitanika se ne slaže ili uglavnom ne slaže sa tvrdnjom „Moji prijatelji razumiju moje potrebe“. 4,4% ispitanika smatra da se ne mogu obratiti prijateljima za savjet, 5,4% ih smatra da s prijateljima ne mogu razgovarati o onome što ih tišti, 9.6% ih se ne slaže ili uglavnom ne slaže sa tvrdnjom da imaju barem jednog prijatelja koji im je naklonjen. Unatoč takvim rezultatima, čak 93% ispitanika smatra da su vrlo bliski sa svojim prijateljima, što je očekivan rezultat s obzirom na sve veću povezanost sa vršnjacima u razdoblju adolescencije te pridavanju velike važnosti prijateljima u tom razdoblju života. T-testom za nezavisne varijable utvrđena je statistički značajna razlika u spolu na nekim područjima odnosa s vršnjacima, tako djevojčice iskazuju statistički značajno češći ($AS=4,72$; $t=3,19^{**}$) osjećaj da se mogu obratiti prijateljima za savjet od dječaka ($AS=4,42$) te izvještavaju o statistički značajno češćim razgovorima s vršnjacima o vlastitim teškoćama ($AS=4,53$) od dječaka ($AS=4,29$). Tablica 4. prikazuje statistički značajne razlike s obzirom na spol. Utvrđena je i statistički značajna razlika s obzirom na vrstu škole koju učenik pohađa. Tako učenici četverogodišnjih škola pokazuju statistički značajno češći osjećaj da postoji krug prijatelje čiji su oni dio nego to smatraju učenici trogodišnjih srednjih škola prikazano u tablici 5. Iako na ostalim tvrdnjama nije utvrđena statistički značajna razlika s obzirom na vrstu škole, uviđa se trend da učenici četverogodišnjih srednjih škola na većini pitanja postižu veći rezultat nego oni srednjih strukovnih škola. Ti rezultati prikazani su u tablici 6.

Tablica 4. Statistički značajne razlike u vršnjačkim odnosima s obzirom na spol

Tvrđnja	Spol	N	AS	SD	t
Imam prijatelje kojima se mogu obratiti za savjet.	M	151	4,42	1,01	3,19**
	Ž	162	4,72	0,65	
Imam prijatelje s kojima mogu razgovarati o onome što me tišti.	M	151	4,29	1,10	2,28*
	Ž	163	4,53	0,76	

Bilješka *p<0,05 **p<0,01 ***p<0,001

Tablica 5. Statistički značajne razlike u vršnjačkim odnosima s obzirom na vrstu škole

Tvrđnja	Spol	N	AS	SD	t
Postoji krug prijatelja čiji sam ja dio.	4.-godišnja	157	4,51	0,81	2,37*
	3.-godišnja	157	4,27	0,94	

Bilješka *p<0,05 **p<0,01 ***p<0,001

Tablica 6. Prikaz razlika u doživljaju vršnjaka s obzirom na vrstu škole prema prosjeku

Tvrđnja	Škola	N	AS	SD
Imam prijatelje kojima se mogu obratiti za savjet.	4.-godišnja	157	4,62	0,83
	3.-godišnja	156	4,53	0,88
Mogu računati na pomoć svojih prijatelja.	4.-godišnja	157	4,49	0,82
	3.-godišnja	157	4,44	0,86
Vrlo sam blizak sa svojim prijateljima.	4.-godišnja	157	4,55	0,65
	3.-godišnja	157	4,48	0,75
Postoji najmanje jedan prijatelj koji mi je naklonjen.	4.-godišnja	157	4,21	1,07
	3.-godišnja	157	4,15	1,15
Moji me prijatelji savjetuju pri donošenju važnih odluka.	4.-godišnja	157	4,27	0,98
	3.-godišnja	157	4,15	0,98
Osjećam da me prijatelji vole.	4.-godišnja	157	4,34	0,80
	3.-godišnja	157	4,15	0,89
Moji me prijatelji neće napustiti u teškoćama	4.-godišnja	157	4,25	0,95
	3.-godišnja	157	4,22	0,94

4.3. Rezultati istraživanja eksternaliziranih rizičnih ponašanja

Na području eksternaliziranih rizičnih ponašanja u ovom istraživanju obuhvaćene su dvije grupe takvih ponašanja, nediscipliniranost i delinkventno ponašanje. Prva grupa tvrdnji odnosila se na nediscipliniranost gdje su učenici na skali od 1 (nikad) do 5 (vrlo često) procijenjivali koliko su se često na taj način ponašali tijekom posljednjih 6 mjeseci. Analizirajući dobivene rezultate uočavaju se tri skupine koje dobivaju slične rezultate po učestalosti pojavljivanja u ponašanju ispitanih adolescenata. Tako bi mogli izdvojiti kao najčešće ponašanje ona ponašanja koja se odnose na suprotstavljanje i prkos, a odnose se na tvrdnje kao što su „Svadao sam se sa odraslima“, „Aktivno sam odbijao zahtjeve i pravila odraslih“, „Lako sam se razbijesnio“, „Namjerno sam ometao druge“. Takvi rezultati su očekivani s obzirom na dob u kojoj se nalaze te sve veći bunt zahtjevima odraslih i pokoravanju pravilima. 37, % ispitanika navodi kako se lako razbijesne, dok na istu tvrdnju samo 9,9 ispitanika odgovara sa nikad, što svjedoči o sve manjoj kontroli vlastitih emocija. Slijedi zatim verbalno nasilje sa tvrdnjama kao što su „Govorio sam ružno o drugima“, „Vrijedio sam druge“, „Prijetio sam drugima“. Najrjeđe se pojavljuje fizičko nasilje. Iako je rjeđe od verbalnog nasilja i dalje su brojke zabrinjavajuće. Samo 67,5% ispitanih učenika navodi da nikada nije istuklo nekoga, što znači da je čak 32,5% učenika barem jednom sudjelovalo u nekoj vrsti direktnog fizičkog nasilja. Nadalje, čak 11,5% ispitanika izvještava da su ponekad, često ili vrlo često posjedovali ili posjeduju neku vrstu oružja. U tablici 7. prikazane su ponuđene tvrdnje rangirane od najučestalije do najmanje učestale po srednjoj vrijednosti na skali od 1 do 5.

Tablica 7. Prikaz učestalosti nediscipliniranog ponašanja

Tvrdnje	N	AS	SD
1. Lako sam se razbjesnio/la.	314	3,30	3,18
2. Svađao/la sam se sa odraslima.	314	3,06	1,22
3. Govorio/la sam ružno o drugima.	314	2,90	1,44
4. Aktivno sam se suprostavljao/la ili odbijao/la pokoriti zahtjevima i pravilima odraslih.	314	2,63	1,18
5. Ismijavao/la sam druge.	314	2,51	1,13
6. Vrijeđao/la sam druge na ružan način.	314	2,49	1,12
7. Namjerno sam ometao/la druge.	314	1,91	1,22
8. Okrivio/la sam druge za vlastite pogreške ili loše ponašanje.	314	1,71	0,94
9. Prijetio/la sam ili zastrašivao/la druge.	313	1,63	0,99
10. Prijetio/la sam drugim učenicima ili poznanicima da ću im nešto loše napraviti.	314	2,10	1,55
11. Istukao/la sam nekoga.	314	1,55	0,96
12. Posjedujem ili sam barem jednom posjedovao oružje	314	1,42	1,05
13. Namjerno sam uništio/la tuđe stvari.	314	1,25	0,67
14. Pobjegao/la sam od kuće/doma preko noći.	314	1,25	0,79
15. Bio sam fizički okrutan/na prema životinjama.	314	1,18	0,56

S obzirom na vrstu škole koju ispitanici pohađaju uočavaju se statistički značajne razlike u odgovorima ispitanika. Tako na pet pitanja prikazanih u tablici 8. uočavamo statistički značajnu razliku između polaznika četverogodišnjih i trogodišnjih škola.

Tablica 8. Statistički značajne razlike u nediscipliniranosti s obzirom na vrstu škole

Tvrdnja	ŠKOLA	N	AS	SD	t
Prijetio/la sam drugima učenicima ili poznanicima.	4.-godišnja	157	1,52	0,99	2,23*
	3.-godišnja	157	1,90	1,94	
Istuka/la sam nekoga.	4.-godišnja	157	1,38	0,82	3,34**
	3.-godišnja	157	1,73	0,58	
Prijetio/la sam i/ili zastrašivao/la druge.	4.-godišnja	156	1,45	0,87	3,31**
	3.-godišnja	157	1,82	1,08	
Posjedujem ili sam barem jednom posjedovao/la oružje.	4.-godišnja	157	1,22	0,80	3,40**
	3.-godišnja	157	1,62	1,22	
Bio sam fizički okrutan/na prema životinjama.	4.-godišnja	157	1,08	0,38	3,07**
	3.-godišnja	157	1,27	0,69	

Bilješka * $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ *** $p < 0,001$

Očekivano, utvrđene su brojne statistički značajne razlike s obzirom na spol, školski uspjeh i s obzirom na vrstu škole koju ispitanici polaze u pitanjima koja se odnose na nediscipliniranost. T- testom za nezavisne varijable utvrđena je statistički značajna razlika u spolu prikazana u tablici 9. Tako mladići pokazuju statistički značajno više sklonosti fizičkom i verbalnom nasilju.

Tablica 9. Statistički značajne razlike u nediscipliniranosti s obzirom na spol

Tvrđnja	Spol	N	AS	SD	t
Vrijeđao/la sam druge.	M	149	1,29	1,10	3,08**
	Ž	161	1,02	0,18	
Prijetio/la sam drugim učenicima ili poznanicima.	M	147	1,47	1,17	1,99*
	Ž	161	1,23	0,94	
Istukao/la sam nekoga.	M	149	1,19	0,69	3,15**
	Ž	161	1,02	0,18	
Ismijavao/la sam druge.	M	149	1,92	1,31	2,16*
	Ž	160	1,62	1,14	
Namjerno sam ometao/la druge.	M	148	1,30	0,92	2,78**
	Ž	161	1,09	0,36	
Prijetio/la sam ili zastrašivao/la druge.	M	149	1,43	0,93	3,19**
	Ž	161	1,16	0,51	
Posjedovao/la sam ili posjedujem oružje.	M	149	1,21	0,79	2,85**
	Ž	160	1,03	0,20	
Bio/la sam fizički okrutan/na prema životinjama.	M	149	1,57	1,05	4,26***
	Ž	161	1,17	0,56	
Namjerno sam uništio/la tuđe stvari.	M	149	1,34	0,88	3,43**
	Ž	161	1,07	0,38	
Pobjegao/la od kuće/doma preko noći.	M	149	1,43	0,95	3,01**
	Ž	161	1,17	0,55	

Bilješka * $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ *** $p < 0,001$

Također, primjećuju se neke razlike s obzirom na školski uspjeh. Ispitanici s nižim školskim uspjehom pokazuju statistički značajno više nasilnih činova od ispitanika s višim školskim uspjehom. Navedene statistički značajne razlike prikazane su u tablici 10.

Tablica 10. Statistički značajne razlike u nediscipliniranosti s obzirom na školski uspjeh

Tvrđnja	Školski uspjeh	N	AS	SD	t
Govorio/la sam ružno o drugima.	VIŠI	160	2,74	0,91	2,10*
	NIŽI	154	3,08	1,83	
Vrijeđa/la sam druge na ružan način.	VIŠI	160	2,31	0,99	3,02**
	NIŽI	154	2,68	1,20	
Prijetio/la sam drugima učenicima ili poznanicima.	VIŠI	160	1,49	0,97	2,54*
	NIŽI	154	1,94	1,96	
Istuka/la sam nekoga.	VIŠI	160	1,37	0,83	3,54***
	NIŽI	154	1,75	1,05	
Aktivno sam odbijao/la zahtjeve i pravila odraslih.	VIŠI	160	2,44	1,06	2,94**
	NIŽI	154	2,82	1,27	
Namjerno sam ometao/la druge.okrivio/la sam druge za vlastite pogreške.	VIŠI	160	1,90	1,19	2,98**
	NIŽI	154	2,31	1,22	
Okrivio/la sam druge za vlastite pogreške ili loše ponašanje.	VIŠI	160	1,79	0,80	2,25*
	NIŽI	154	2,03	1,06	
Prijetio/la sam i/ili zastrašivao/la druge.	VIŠI	159	1,43	0,84	3,78***
	NIŽI	154	1,84	1,10	
Posjedujem ili sam barem jednom posjedovao/la oružje.	VIŠI	160	1,15	0,66	4,81***
	NIŽI	154	1,70	1,28	
Bio sam fizički okrutan/na prema životinjama.	VIŠI	160	1,06	0,28	4,04***
	NIŽI	154	1,31	0,73	
Namjerno sam uništio/la tuđe stvari.	VIŠI	160	1,10	0,36	4,07***
	NIŽI	154	1,40	0,87	
Pobjego/la sam od kuće/doma preko noći.	VIŠI	160	1,16	0,62	2,13*
	NIŽI	154	1,35	0,92	

Bilješka *p<0,05 **p<0,01 ***p<0,001

Obrada rezultata sa područja delinkventnih djela pokazuje rezultate slične rezultatima koji ispituju nediscipliniranost. Najviše odgovora često i vrlo često (10,8%) pokazalo se na pitanju „Jesi li ikad pušio/la marihuanu i/ili hašiš?“. Samo nešto više od pola, odnosno 63,4% ispitanika navodi kako nikad nije pušilo marihuanu i/ili hašiš. Tako je 5,4% ispitanika barem jednom ušlo nasilno u školu, trgovinu ili tuđi stan da bi uzeo/la novac ili vrijedne stvari, što je dosta veliki postotak s obzirom na dob ispitanika. Slično tome, 1,6% ispitanika navodi da je često sudjelovalo u krađi ili nekoj drugoj kaznenoj aktivnosti koju su predvodili neki od njihovih prijatelja, dok tek 80,3% ispitanika navodi da to nikada nije učinilo. 2,9% ispitanika koristilo je često ili vrlo često neke od težih droga, dok tek 81,8 % ispitanika nikada nije bilo u školi pod utjecajem neke droge. Čak 7% posto ispitanika barem jednom je sudjelovalo u preprodaji droge. Delinkventna ponašanja ispitivana su kroz tri podskupine, krađa, korištenje ili zlorporaba psihoaktivnih tvari i razbojništvo. Rezultati pokazuju kako se kod ispitanih najčešće pojavljuje zloupotreba psihoaktivnih tvari, slijedi razbojništvo, pa krađa. Dobiveni podaci prikazani su u tablici 11.

Tablica 11. Učestalost pojavljivanja delinkventnog ponašanja kod ispitanih učenika

ODGOVORI	Krađa		Psihoaktivne tvari		Razbojništvo	
	N	%	N	%	N	%
Nikada	1433	91,27	1300	82,80	1271	80,95
Rijetko	62	3,95	108	6,88	149	9,49
Ponekad	34	2,16	74	4,71	76	4,84
Često	5	0,33	22	1,40	26	1,66
Vrlo često	11	0,70	43	2,74	28	1,78
Neodgovoreno	25	1,59	23	1,47	20	1,28
Ukupno	1570	100	1570	100	1570	100

Statistički značajna razlika po spolu utvrđena je na 12 od 15 ponuđenih tvrdnji, gdje dječaci na svim značajnim razlikama među spolovima kod ove skale pitanja pokazuju veću razinu delinkventnog ponašanja od djevojčica. Rezultati su prikazani u tablici 12.

Tablica 12. Statistički značajne razlike u delinkventnom ponašanju s obzirom na spol

Tvrđnja	Spol	N	AS	SD	t
Nasilno ušao/la u školu, trgovinu, tuđi stan da bi uzeo/la novac ili vrijedne stvari.	M	149	1,29	1,10	3,08**
	Ž	161	1,02	0,18	
Sudjelovao/la u krađi ili nekoj drugoj kaznenoj aktivnosti koju su predvodili neki tvoji prijatelji	M	147	1,47	1,17	1,99*
	Ž	161	1,23	0,94	
Skidao/la dijelove s tuđeg automobila, motora ili bicikla (npr. brisače, svjetla i sl.) i prisvojio/la ih..	M	149	1,19	0,69	3,15**
	Ž	161	1,02	0,18	
Pušio/la marihuanu ili hašiš.	M	149	1,92	1,31	2,16*
	Ž	160	1,62	1,14	
Koristio/la neku tešku drogu kao npr. kokain, heroin, LSD, Speed i ecstasy sl.	M	148	1,30	0,92	2,78**
	Ž	161	1,09	0,36	
Bio/la u školi pod utjecajem neke droge.	M	149	1,43	0,93	3,19**
	Ž	161	1,16	0,51	
Preprodavao/la drogu.	M	149	1,21	0,79	2,85**
	Ž	160	1,03	0,20	
Namjerno razbio/la prozor, uličnu svjetiljku, izlog, koševe za smeće, klupu ili slično.	M	149	1,57	1,05	4,26***
	Ž	161	1,17	0,56	
Ispustio/la gume na automobilu ili ga na neki drugi način oštetio/la.	M	149	1,34	0,88	3,43**
	Ž	161	1,07	0,38	
Crtao/la grafitu bez službene dozvole .	M	149	1,43	0,95	3,01**
	Ž	161	1,17	0,55	
Jednom ili više puta sam sudjelovao/la u fizičkom sukobu (tuči) na javnom mjestu.	M	149	1,83	1,13	5,80***
	Ž	161	1,24	0,60	
Upotrijebio/la sam oružje koje je moglo uzrokovati ili je uzrokovalo ozbiljnu tjelesnu povredu.	M	149	1,40	0,98	2,84**
	Ž	161	1,11	0,82	

Bilješka *p<0,05 **p<0,01 ***p<0,001

T- test prema školskom uspjehu s obzirom na delinkvenciju potvrđuju prethodne rezultate vezane za eksternalizirana ponašanja, odnosno uočava se trend da uvijek učenici sa lošijim školskim uspjehom postižu statistički značajno veće rezultate na pitanjima o delinkventnom ponašanju, baš kao i na pitanja o nediscipliniranosti. Tablica 13. pokazuje statistički značajne razlike s obzirom na školski uspjeh, dok su u tablici 14. prikazane statistički značajne razlike s obzirom na vrstu škole ispitanika. Učenici trogodišnjih srednjih škola postižu statistički značajno veće rezultate na skali delinkventnih ponašanja u odnosu na učenike koji pohađaju gimnaziju ili ekonomsku školu.

Tablica 13. Statistički značajne razlike u delinkventnom ponašanju s obzirom na školski uspjeh

Tvrđnja	Školski uspjeh	N	AS	SD	t
Nasilno ušao/la u školu, trgovinu, tuđi stan da bi uzeo/la novac ili vrijedne stvari.	VIŠI	160	1,04	0,30	2,45*
	NIŽI	150	1,26	1,07	
Skidao/la dijelove s tuđeg automobila, motora ili bicikla (npr. brisače, svjetla i sl.) i prisvojio/la ih.	VIŠI	160	1,02	0,14	3,13**
	NIŽI	150	1,19	0,69	
„Snifao/la“ ili „gongao/la“ (udisao/la ljepilo).	VIŠI	160	1,15	0,55	2,08*
	NIŽI	150	1,32	0,86	
Pušio/la marihuanu ili hašiš.	VIŠI	159	1,63	1,18	1,99*
	NIŽI	150	1,91	1,27	
Bio/la u školi pod utjecajem neke droge.	VIŠI	160	1,19	0,60	2,51*
	NIŽI	150	1,40	0,88	
Namjerno razbio/la prozor, uličnu svjetiljku, izlog, koševu za smeće, klupu.	VIŠI	160	1,23	0,59	2,94**
	NIŽI	150	1,51	1,05	
Ispustio/la gume na automobilu ili ga na neki drugi način ošteti/la.	VIŠI	160	1,08	0,35	3,39**
	NIŽI	150	1,33	0,90	
Jednom ili više puta sam sudjelovao/la u fizičkom sukobu (tuči) na javnom mjestu	VIŠI	160	1,33	0,71	3,98***
	NIŽI	150	1,74	1,10	

Bilješka *p<0,05 **p<0,01 ***p<0,001

Tablica 14. Statistički značajne razlike u delinkventnom ponašanju s obzirom na vrstu škole

Tvrđnja	Škola	N	AS	SD	t
Nasilno ušao/la u školu, trgovinu, stan da bi uzeo/la novac ili vrijedne stvari.	4.-godišnja	157	1,04	0,34	2,53*
	3.-godišnja	153	1,26	1,05	
Skidao/la dijelove s tuđeg automobila, motora ili bicikla i prisvojio/la ih.	4.-godišnja	157	1,04	0,34	2,33*
	3.-godišnja	153	1,17	0,61	
Koristio/la neku tešku drogu kao npr. kokain, heroin, LSD, Speed, ecstasy.	4.-godišnja	157	1,11	0,47	1,98*
	3.-godišnja	152	1,27	0,86	
Namjerno razbio/la prozor, uličnu svjetiljku, izlog, koševu za smeće.	4.-godišnja	157	1,20	0,55	3,48**
	3.-godišnja	153	1,53	0,99	
Ispustio/la gume na automobilu ili ga na neki drugi način ošteti/la.	4.-godišnja	157	1,05	0,37	3,99***
	3.-godišnja	153	1,35	0,87	
Crtao/la grafitu bez službene dozvole .	4.-godišnja	157	1,13	0,81	3,75***
	3.-godišnja	153	1,46	0,95	
Jednom ili više puta sam sudjelovao/la u fizičkom sukobu na javnom mjestu.	4.-godišnja	157	1,29	0,76	4,69***
	3.-godišnja	153	1,77	1,04	
Upotrijebio/la sam oružje koje je moglo uzrokovati ozbiljnu tjelesnu povredu.	4.-godišnja	157	1,10	0,50	2,84**
	3.-godišnja	153	1,39	1,18	

Bilješka *p<0,05 **p<0,01 ***p<0,001

4.4. Rezultati istraživanja internaliziranih rizičnih ponašanja

Od internaliziranih rizičnih ponašanja učenike se ispitivalo o povučenosti i o depresiji. Kada se radi o povučenosti, 24% ispitanika osjeća kao da im nedostaje društvo. 15,3% učenika smatra da ga nitko dobro ne poznaje, a isti toliko postotak sebe procjenjuje kao tihe i mirne u društvu. 10,2% ispitanika osjeća se nesretnima što su povučeni, dok ih 7,3% svoje socijalne odnose smatra površnim. Zanimljivo je da su i mladići i djevojke podjednako povučeni i (ne)zadovoljni svojim socijalnim odnosima. Iako nije utvrđena nikakva statistički značajna razlika po spolu, može se primijetiti da mladići u prosjeku više izvještavaju o tome da im nedostaje društvo (AS=2,28) od djevojčica (AS=2,24), da ih nitko dobro ne poznaje (AS=1,99), te smatraju da su u društvu tihi i mirni (AS=2,01) češće nego li to smatraju djevojčice (AS=1,96). Djevojčice se u prosjeku češće osjećaju da s nikim nisu bliske te se u prosjeku češće od dječaka osjećaju nesretnima što su tako povučene. U tablici 15. prikazani su navedene tvrdnje.

Tablica 15. Razlike u povučenosti prema prosjeku s obzirom na spol³

MLADIĆI			DJEVOJKE		
Tvrdnja	N	AS	Tvrdnja	N	AS
Nedostaje mi društvo.	149	2,28	Puno maštam.	160	3,41
U društvu sam tih, miran.	149	2,01	Ljudi su oko mene, ali ne i sa mnom.	160	1,92
Nitko me dobro ne poznaje.	149	1,99	Nesretna sam što sam tako povučena.	160	1,64
S drugima ne dijelim svoja mišljenja i ideje.	149	1,87	Već dugo nisam ni sa kim bliska.	160	1,56

T- testom prema školskom uspjehu s obzirom na povučenost utvrđene su statistički značajne razlike na dva pitanja prikazana u tablici 16. Tako ispitanici sa nižim školskim uspjehom iskazuju statistički značajno veći osjećaj da s drugima ne mogu dijeliti svoja mišljenja i ideje kao i osjećaj da ih nitko dobro ne poznaje. Iako u ostalim tvrdnjama nije utvrđena statistički značajna razlika s obzirom na školski uspjeh, može se primijetiti kako u prosjeku učenici sa nižim školskim uspjehom osjećaju češće potištenost nego učenici sa višim školskim uspjehom. Takav trend vidljiv je u tablici 17.

³ Tvrdnje su podijeljene prema onima koje su se kod pojedinog spola pojavljivale češće, odnosno gdje su postigli veći AS, iako nije utvrđena statistički značajna razlika u navedenim tvrdnjama

Tablica 16. Statistički značajne razlike u povučenost s obzirom na školski uspjeh

Tvrđnja	Školski uspjeh	N	AS	SD	t
S drugima ne dijelim svoja mišljenja i ideje.	VIŠI	158	1,68	1,03	2,26*
	NIŽI	151	1,99	1,31	
Nitko me dobro ne poznaje.	VIŠI	158	1,77	1,18	2,08*
	NIŽI	151	2,07	1,41	

Bilješka *p<0,05 **p<0,01 ***p<0,001

Tablica 17. Razlike u povučenosti prema prosjeku s obzirom na školski uspjeh

Tvrđnja	Školski uspjeh	N	AS	SD
Nedostaje mi društvo.	VIŠI	158	2,12	1,42
	NIŽI	151	2,40	1,49
Već dugo nisam ni sa kim blizak/ska.	VIŠI	158	1,53	1,03
	NIŽI	151	1,58	1,08
S drugima ne dijelim svoja mišljenja i ideje.	VIŠI	158	1,68	1,03
	NIŽI	151	1,99	1,31
Nitko me dobro ne poznaje.	VIŠI	158	1,77	1,18
	NIŽI	151	2,07	1,41
Moji socijalni odnosi su površni.	VIŠI	158	1,59	0,97
	NIŽI	150	1,80	1,19
Nesretan/a sam što sam tako povučen/a.	VIŠI	158	1,59	1,10
	NIŽI	151	1,62	1,13
Ljudi su oko mene, ali ne i sa mnom.	VIŠI	158	1,78	1,15
	NIŽI	151	2,03	1,36
U društvu sam tih/a, miran/a.	VIŠI	157	2,04	1,28
	NIŽI	151	1,91	1,34
Puno maštam.	VIŠI	158	3,39	1,40
	NIŽI	151	3,23	1,52
Često radije biram društvo mlađih ili starijih od mene.	VIŠI	158	2,53	1,30
	NIŽI	151	2,69	1,55

Statistički značajne razlike utvrđene su i s obzirom na vrstu škole koju ispitanici pohađaju. Iako su na samo tri pitanja utvrđene statistički značajne razlike koje su prikazane u tablici 18., primjećuje se trend veće povučenosti učenika trogodišnjih škola.

Tablica 18. Statistički značajne razlike u povučenosti s obzirom na vrstu škole

Tvrđnja	Škola	N	AS	SD	t
Nedostaje mi društvo.	4.-godišnja	154	2,08	1,30	2,19**
	3.-godišnja	155	2,44	1,58	
Moji socijalni odnosi su površni.	4.-godišnja	153	1,56	0,97	2,09**
	3.-godišnja	155	1,82	1,18	
Često radije biram društvo mlađih ili starijih od mene.	4.-godišnja	154	2,30	2,30	3,89***
	3.-godišnja	155	2,92	2,92	

Bilješka * $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ *** $p < 0,001$

Rezultati skale depresivnosti pokazali su veliki postotak odgovora koji upućuju na potencijalno ozbiljno zabrinjavajuće osjećaje depresije kod ispitanih adolescenata. Pri analizi rezultata može se primijetiti relativno velik postotak „niti se slažem, niti se ne slažem“ odgovora u većini tvrdnji. 27,4% ispitanih učenika osjeća kako nema volje ni za što, 27,3% učenika osjeća da im je dosta svega, a njih 25,8% navodi kako je izgubilo vjeru u ljude. Čak 15,9% ispitanih učenika iznosi kako im se događa da poželeva da svemu dođe kraj i da ih više nema. Tablica 19. prikazuje odgovore ispitanih adolescenata na skali depresivnosti poredanih od najučestalijeg do najmanje učestalog.

Tablica 19. Prikaz najčešćih odgovora koji upućuju na depresivna stanja

Tvrđnja	N	AS	SD
1. Osjećam kao da nemam volje ni za što.	308	2,56	1,43
2. Izgubio/la sam vjeru u ljude.	309	5,53	1,32
3. Osjećam da mi je svega dosta.	309	2,52	1,43
4. Sve mi ide naopako.	309	2,31	1,28
5. U usporedbi s drugima uglavnom sam neuspješan/na.	309	2,18	1,25
6. Izgubio/la sam interes za svoje hobije.	309	2,17	1,31
7. Izgubio/la sam nadu u budućnost.	309	2,12	1,44
8. Glupo je da se čovjek trudi kad će na kraju ionako umrijeti.	309	2,08	2,22
9. Imam osjećaj da sam beskoristan/na.	309	2,03	1,77
10. Događa mi se da poželim da svemu dođe kraj i da me nema.	309	2,02	1,35
11. Teško se mogu razveseliti.	309	1,70	1,14
12. Izgubio sam interes za druženje s drugima.	308	1,68	1,06

Utvrđena je statistički značajna razlika prema spolu na sljedećim pitanjima: „Osjećam kao da nemam volje ni za što“, „U usporedbi s drugima mislim da sam uglavnom neuspješan/na“, „Osjećam da mi je svega dosta.“, „Izgubio/la sam vjeru u ljude.“, „Izgubio/la sam interes za hobije kojima sam se bavio/la.“ te „Događa mi se da poželim da svemu dođe kraj i da me više nema.“. U svim navedenim tvrdnjama, prikazanim u tablici pod rednim brojem 20., djevojčice pokazuju statistički značajno veće rezultate od dječaka. Dok u eksternaliziranim ponašanjima postoji trend da dječaci postižu statistički značajno veće rezultate od djevojčica, u internaliziranim ponašanjima, posebno kod depresivnih ponašanja primjećujemo suprotan trend.

Tablica 20. Statistički značajna razlika u depresivnosti prema spolu

Tvrdnja	Spol	N	AS	SD	t
Osjećam kao da nemam volje ni za što.	M	148	2,39	1,36	2,06*
	Ž	160	2,72	1,47	
U usporedbi s drugima mislim da sam uglavnom neuspješan/na.	M	149	2,03	1,20	2,02*
	Ž	160	2,32	1,28	
Osjećam da mi je svega dosta.	M	149	2,35	1,40	2,02*
	Ž	160	2,68	1,44	
Izgubio/la sam vjeru u ljude.	M	149	2,29	1,34	3,11**
	Ž	160	2,75	1,26	
Izgubio/la sam interes za hobije kojima sam se bavio/la.	M	149	1,97	1,27	2,72**
	Ž	160	2,37	1,32	
Događa mi se da poželim da svemu dođe kraj i da me više nema.	M	149	1,85	1,29	2,12*
	Ž	160	2,18	1,38	

Bilješka * $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ *** $p < 0,001$

Učenici s lošijim školskim uspjehom češće ($AS=2,29$) se osjećaju kao da su izgubili nadu u budućnost od učenika s boljim školskim uspjehom ($AS=1,96$). Također, učenici s lošijim uspjehom ($AS=2,45$) statistički značajno češće smatraju da je glupo da se čovjek trudi cijeli život, kad će ionako umrijeti. Ovi rezultati prikazani su u tablici 21. U prosjeku učenici s lošijim školskim uspjehom postižu veće rezultate na skali depresivnosti.

Tablica 21. Statistički značajna razlika u depresivnosti prema školskom uspjehu

Tvrdnja	Školski uspjeh	N	AS	SD	t
Izgubio/la sam nadu u budućnost.	VIŠI	158	1,96	1,38	2,05*
	NIŽI	151	2,29	1,49	
Glupo je da se čovjek čitav život trudi i radi kad će na kraju ionako umrijeti.	VIŠI	158	1,73	1,16	2,89**
	NIŽI	151	2,45	2,90	

Bilješka * $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ *** $p < 0,001$

Analiza podataka pokazuje statistički značajne razlike u depresivnim ponašanjima prema vrsti škole, na tri pitanja prikazana u tablici 22. Učenici togodišnjih škola statistički značajno češće se izjašnjavaju kako se teško razveseljavaju, kao i da ponekad poželee da ih više nema. Učenici četverogodišnjih škola statistički značajno češće osjećaju kako nemaju volje za ništa. Učenici četverogodišnjih škola u prosjeku češće (u 7 od 12 tvrdnji) iskazuju osjećaje depresivnosti nego učenici koji pohađaju trogodišnje škole.

Tablica 22. Statistički značajna razlika u depresivnosti prema vrsti škole

Tvrdnja	Škola	N	AS	SD	t
Osjećam kao da nemam volje ni za što.	4.-godišnja	153	2,75	1,43	2,38*
	3.-godišnja	155	2,37	1,40	
Događa mi se da poželim da svemu dođe kraj i da me više nema.	4.-godišnja	154	1,84	1,20	2,38*
	3.-godišnja	155	2,20	1,46	
Teško se mogu razveseliti.	4.-godišnja	154	1,54	0,56	2,53*
	3.-godišnja	155	1,86	1,28	

Bilješka * $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ *** $p < 0,001$

5. RASPRAVA

Ovo istraživanje bavi se utjecajem vršnjaka na rizična ponašanja mladih. Kada se ispituje utjecaj vršnjaka, jedan od glavnih problema predstavlja samo definiranje vršnjačkog utjecaja te razdvajanje i razlikovanje vršnjačkog pritiska od utjecaja vršnjaka. Da bi se rad mogao pravilno razumijeti i interpretirati bitno je definirati što se točno misli pod utjecajem vršnjaka. U teorijskom dijelu rada prikazan je pregled različitih definicija i shvaćanja ova dva pojma. U ovom radu prihvaćena je definicija autora Urberg i sur. (2003.; prema Lebedina-Manzoni, Lotar, Ricijaš, 2008: 403) koji smatraju kako pojam vršnjački pritisak predstavlja direktno vršnjačko poticanje, nagovaranje ili prijetnju za manifestiranje određenog ponašanja, dok je sve ostalo utjecaj, što znači da se utjecajem vršnjaka smatra sve ono što mijenja i utječe na oblikovanje ponašanja pojedinca kroz druženje, imitiranje vršnjaka ili jednostavnim pripadanja vršnjačkoj grupi sa određenim tipom ponašanja. Problem u području mjerenja i ispitivanja vršnjačkog utjecaja predstavlja i to koliko su adolescenti uopće svjesni vršnjačkog utjecaja te koliko su to spremni priznati.

Pri analiziranju doživljaja vršnjačkih odnosa i socijalne podrške može se zaključiti da vršnjaci uglavnom smatraju da su vrlo bliski sa svojim prijateljima i iskazuju zadovoljstvo sa svojim socijalnim odnosima. Očekivano, djevojčice ipak pokazuju statistički značajno veće zadovoljstvo u odnosima sa prijateljima kada se radi o povjerenju i povjeravanju prijateljima. Takvi rezultati ne iznenađuju ako se u obzir uzme priroda odnosa s prijateljima u odnosu na spol, što je u skladu sa zaključakom Vasta, Haith i Miller (1998; prema Lebedina-Manzoni, Lotar, Ricijaš, 2008) koji u svom istraživanju zaključuju kako su u adolescenciji djevojčice više usmjerene na individualne odnose s prijateljicama dok su dječaci usmjereniji na grupu vršnjaka. Zanimljive su razlike s obzirom na vrstu škole koju učenik pohađa. Tako se analizom dobivenih rezultata može uvidjeti trend da učenici četverogodišnjih škola na većini pitanja koja se odnosi na vršnjačke odnose postižu u prosjeku veći rezultat od učenika trogodišnjih strukovnih škola. Prema tome, moglo bi se zaključiti kako učenici četverogodišnjih srednjih škola u prosjeku postižu kvalitetnije odnose te su zadovoljniji socijalnom podrškom vršnjaka. Zanimljivo je primijetiti kako učenici četverogodišnjih škola, odnosno učenici koji pohađaju gimnaziju ili ekonomsku školu postižu manje rezultate na skalama nediscipliniranog ponašanja i delinkventnog ponašanja. Što znači da se učenici trogodišnjih škola statistički značajno skloniji eksternaliziranim rizičnim ponašanjima nego učenici četverogodišnjih srednjih škola. Ako se to usporedi sa njihovim manjim

zadovoljstvom svojim odnosima sa vršnjacima, takvi rezultati mogli bi se objasniti Steinberg i Silverbergovim radom (1986; prema Lebedina-Manzoni, Lotar, Ricijaš, 2008) gdje ističu kako postoji veća vjerojatnost traženja potvrde od drugih čak i pod cijenu vlastite autonomije kada su socijalni status pojedinca i njegove veze s drugima nesigurne. Iz toga proizlazi pretpostavka kako su adolescenti čiji je socijalni status nesiguran skloniji konformiranju grupi. Kada su u pitanju internalizirana rizična ponašanja, u ovom istraživanju konkretno povučenost i depresivnost, također se uviđaju neke razlike s obzirom na tip škole koju ispitanici polaze. Učenici trogodišnjih škola pokazuju veću razinu povučenosti te smatraju svoje socijalne odnose površnim statistički značajno češće nego učenici četverogodišnjih škola. Kod osjećaja depresije i depresivnih ponašanja uočavaju se nešto drugačiji rezultati. Iako učenici strukovnih škola na nekim pitanjima postižu statistički veće rezultate, depresivnost se primjećuje i kod učenika četverogodišnjih škola. Dok se kod učenika četverogodišnjih škola primjećuje nedostatak volje i nezainteresiranost za hobije i druženje, kod učenika trogodišnjih škola primjećuju se osjećaji neuspjeha i odustajanja.

Jedna od hipoteza ovog istraživanja pretpostavila je da su adolescenti sa nižim školskim uspjehom statistički značajno češće skloni eksternaliziranim i internaliziranim rizičnim ponašanjima, što je ovo istraživanje i potvrdilo. Tako su učenici sa nižim školskim uspjehom skloniji delinkventnom i nediscipliniranom ponašanju. Iako, kad su u pitanju internalizirana ponašanja, utvrđuje se manje statistički značajnih odgovora ali može se uočiti kako u prosjeku učenici sa lošijim školskim uspjehom iskazuju češće povučenost i depresivne osjećaje. Ovakav rezultat djelomično potvrđuje još jednu od postavljenih hipoteza ovog istraživanja, odnosno povezanost eksternaliziranih i internaliziranih rizičnih ponašanja. U prilog ove hipoteze idu i ukupni rezultati koji upućuju na visoki postotak eksternaliziranih, ali i internaliziranih ponašanja među ispitanim adolescentima.

Kada analiziramo nedisciplinirana ponašanja, najčešće ponašanje koje ispitanici navode odnosi se na tvrdnju da se lako razbiješne. Takav rezultat svjedoči o sve manjoj kontroli emocija u ovom razdoblju. Slično zaključuju Oland i Shaw (2005; prema Mihić, Bašić, 2008) kada govore kako je nekontrolirano ponašanje kod djece i mladih osnovno obilježje eksternaliziranih poremećaja u ponašanju. Autori objašnjavaju kako djeca i mladi s razvijenim eksternaliziranim poremećajima u ponašanju nisu dovoljno razvila sposobnost samokontrole. Takve rezultate potvrđuju i brojna istraživanja koja su pokazala kako ta djeca i mladi imaju iskrivljenu samopercepciju što se manifestira sklonošću osobe da precjenjuje vlastite kompetencije kao i povećanom aktivnošću, agresivnošću i impulzivnošću. Tako i u

ovom istraživanju kao najčešća nedisciplinirana ponašanja mogu se izdvojiti ona ponašanja koja se odnose na suprostavljanje i prkos, odnosno na aktivno suprostavljanje i svađanje sa odraslima i ponašanja koja namjerno ometaju druge. Verbalno i fizičko nasilje kod ispitanika također ukazuje na alarmantne rezultate. Posebno su zabrinjavajući podaci koji pokazuju da je 32,5% učenika barem jedanput sudjelovalo u nekoj vrsti direktnog fizičkog nasilja (tuči), dok je 11,5% učenika barem jednom posjedovalo neku vrstu oružja. Ovakvi podatci ukazuju na sve veće približavanje američkim postotcima. Nacionalno istraživanje provedeno 2006. godine u srednjim školama SAD-a pokazalo je kako je 36% srednjoškolaca jednom ili više puta sudjelovalo u fizičkom sukobu dok ih je 19% jedan ili više puta uz sebe nosilo oružje (CDC, 2006.; prema Mihić, Bašić, 2008).

Analizom podataka utvrđene su brojne statistički značajne razlike s obzirom na spol ispitanika. Mladići pokazuju statistički značajno više sklonosti fizičkom i verbalnom nasilju. Brojna inozemna i domaća istraživanja izvješćuju da je za dječake karakteristično da znatno češće koriste fizičke oblike nasilnog ponašanja, dok su kod djevojčica češće prisutne verbalne i psihološke vrste nasilničkog ponašanja (Brajša-Žganec, Kotrla Topić i Raboteg-Šarić, 2009; Wimmer, 2009; Caravita, Di Blasio i Salmivalli, 2009; Marušić i Pavin Ivanec, 2008; Buljan-Flander, Durman-Marijanović i Ćorić-Poljar, 2007; Sullivan, Cleary i Sullivan, 2004; Salmivalli i Nieminen, 2002; prema Vajmelka, 2012). U ovom istraživanju ipak nije utvrđena veća razina verbalnog nasilja kod djevojaka u odnosu na mladiće. Mladići iskazuju veću razinu direktnog i indirektnog nasilja u odnosu na djevojke. Prema učestalosti nasilnog ponašanja analiza rezultata pokazuje češće verbalno nasilje i kod djevojaka i kod mladića. Takvi rezultati poklapaju se sa najčešćim oblicima nasilja koje navodi Branković (2003; prema Bašić, Ferić, 2004: 68), a to su verbalno nasilje koje podrazumijev odbacivanje, izrugivanje, prijetnje i slično, zatim socijalno nasilje, odnosno izbjegavanje, ignoriranje, ogovaranje, psihološko (oštećivanje tuđe imovine, krađa i bacanje tuđe imovine, praćenje) te fizičko nasilje (guranje, rušenje, udarci i slično).

Poldrugač (2004: 99) navodi da stanje i kretanje delinkvencije mladih u Republici Hrvatskoj izraženo kroz broj prijavljenih maloljetnika državnim odvjetništvima, upućuje na zaključak da naša zemlja spada u red zemalja u kojima je delinkvencija mladih u laganom ali stalnom porastu. Rezultati dobiveni ovim istraživanjem također ukazuju na visok stupanj rizičnih ponašanja kod ispitanih adolescenata, te nisu zanemarivi. Zanimljivo je primijetiti da, iako su se neka od pitanja u upitniku koja ispituju delinkventna ponašanja odnosila na ozbiljna kaznena djela, niti jedno pitanje nije imalo 100% odgovora „nikada“. Najčešća

aktivnost koju mladi navode je pušenje marihuane ili hašiša. Ovakvi rezultati poklapaju se sa istraživanjima prikazanim u teoretskom dijelu rada. Prema rezultatima ESPAD istraživanja (Kuzman i sur., 2008; prema Mihić, Bašić, 2008) u 2003. godini, najveći broj učenika koji su eksperimentirali s psihoaktivnim drogama je to učinio s marihuanom ili hašišem. Najčešća delinkventna ponašanja navođena u ovom istraživanju su korištenje ili zloupotreba psihoaktivnih tvari, zatim razbojništvo pa krađa. Mladići statistički značajno češće konzumiraju marihuanu ($p < 0,05$), teže droge ($p < 0,01$), dolaze u školu pod utjecajem droge ($p < 0,01$) te se bave preprodajom droge ($p < 0,01$) od djevojčica. Učenici sa nižim školskim uspjehom statistički značajno češće izjavljuju da puše marihuanu ($p < 0,05$), snifaju ili gongaju ($p < 0,05$) te da su u školi bili pod utjecajem droge ($p < 0,05$). Učenici trogodišnjih škola statistički značajno češće koriste teže droge ($p < 0,05$) nego učenici četverogodišnjih srednjih škola. Utvrđene su brojne statistički značajne razlike u eksternaliziranim ponašanjima prema spolu. Dječaci su statistički značajno češće od djevojčica skloni ponašanjima prkošenja i suprostavljanja kao i delinkventnom ponašanju. Takvi rezultati se u skladu sa rezultatima prikazanim u teorijskom dijelu rada. Tako Pardini, Loeber i Stouthamer-Loeber (2005; prema Lebedina-Manzoni, Lotar, Ricijaš, 2008) navode kako su dječaci skloniji od djevojčica rizičnom ponašanju i češće sudjeluju u takvim aktivnostima jer su tijekom adolescencije skloniji prihvatiti pozitivna uvjerenja vezana uz delinkventna ponašanja. Miller i sur. (1997; prema Mihić, Bašić, 2008) zaključuju kako dječaci postižu veće rezultate na obilježjima poremećaja sa suprotstavljanjem i prkošenjem. Bouillet i Uzelac (2007) pri pojašnjavanju razlika u fenomenologiji poremećaja u ponašanju naglašavaju kako učestalost manifestiranja pojedinih ponašanja dječaka i djevojčica ovisi i o njihovoj dobi. Tako se eksternalizirani poremećaji u ponašanju kod dječaka javljaju ranije nego kod djevojčica, što može biti jedan od razloga ovakvih rezultata. Bouillet i Uzelac (2007) navode kako su eksternalizirani oblici poremećaja u ponašanju češći kod dječaka, dok su internalizirani problemi učestaliji kod djevojčica. Zoccolillo (1993; prema Mihić, Bašić, 2008) zaključuje da je, s obzirom na kulturološke razlike te različitost u obrascima prijateljskih odnosa, moguće da su djevojčice sklonije razvijati internalizirane probleme u ponašanju. Rezultati ovog istraživanja u skladu su sa gore navedenim zaključcima. Dok su mladići bili skloniji eksternaliziranim rizičnim ponašanjima, suprotan trend utvrđujemo kada su ispitanici pitani o depresivnim ponašanjima. Djevojčice statistički značajno češće iskazuju depresivna ponašanja nego mladići. Takvi rezultati ne poklapaju se sa rezultatima koje navode Silobrčić-Radić (2004; prema Novak, Bašić, 2008) gdje podatci pokazuju da je kod depresije djece i mladih do 19 godina tijekom

2002. godine prisutna nešto viša stopa hospitalizacije kod muškog spola nego kod ženskog, navodeći da se s porastom dobi broj žena koje imaju značajnije depresivnije smetnje povećava. Glavina i Keresteš (2007; prema Novak, Bašić, 2008) slično navode da su do 13. godine života dječaci depresivniji od djevojčica te da je kod dječaka razina depresije prilično stabilna kroz razvoj dok kod djevojčica simptomi depresije rastu s povećanjem dobi.

Pri analizi odgovora o depresivnim ponašanjima, uočava se relativno velik broj suzdržanih odgovora, kao što je „niti se slažem, niti se ne slažem“, kao i dosta neispunjenih pitanja. To se može tumačiti rezerviranošću ili nelagodom učenika spram takvih pitanja. Takvi rezultati mogući su i zbog nedovoljne privatnosti učenika, budući da su upitnik ispunjavali u razredu s ostalim kolegama. Učenici s nižim školskim uspjehom se statistički značajno ($p < 0,05$) češće osjećaju kao da su izgubili nadu u budućnost od učenika s većim školskim uspjehom. Također, učenici s lošijim uspjehom statistički značajno češće smatraju da je glupo da se čovjek trudi cijeli život, kad će ionako umrijeti ($p < 0,01$). U prosjeku učenici s lošijim školskim uspjehom postižu veće rezultate na skali depresivnosti. To se može tumačiti njihovim lošijim školskim uspjehom i nezadovoljstvom takvim stanjem ili s druge strane njihov loš školski uspjeh može biti rezultat ovakvih razmišljanja. Studije (Scott i sur., 2008; Tabassum i Rehman, 2005; Oliver i Paull, 1995; Wei i sur., 2005; prema Kurtović, Živčić Bećirević, 2012) pokazuju da depresivne osobe procjenjuju svoju efikasnost kao nedostatnu ili nedoraslu svojim osobnim standardima, osobito što se tiče akademske i socijalne samoefikasnosti.

Malo drugačiji rezultati dobiveni su analizom podataka o povučenosti ispitanih učenika gdje se ne nalazi statistički značajna razlika po spolu. Ipak, postoje neke razlike u odgovorima mladića i djevojaka. Dok djevojke u prosjeku više izvještavaju o osjećaju da nisu s nikim dovoljno bliske kao i da su nesretne zbog svoje povučenosti, mladići su više usmjereni na društvo i njihovo ponašanje u društvu. Takvi rezultati mogu se tumačiti već spomenutom razlikom u prirodi prijateljstava djevojaka u odnosu na ona mladića. Djevojke svoje prijateljstvo doživljavaju kvalitetnijim, a time i socijalnu podršku važnijom nego dječaci.

6. ZAKLJUČAK

Ovo istraživanje posvećeno je adolescentima kao izdvojenoj skupini mladih sa nizom karakterističnih obilježja, a osnovni cilj bio je dobiti podatke o rizičnim ponašanjima mladih, njihovoj učestalosti, povezanosti internaliziranih i eksternaliziranih ponašanja, te njihovim stavovima o vlastitim socijalnim odnosima. Sve to istraženo je u svrhu promišljanja vršnjačkih odnosa i njihova utjecaja na rizična ponašanja adolescenata.

U radu je potvrđeno pet postavljenih hipoteza. Tako je utvrđeno da učenici četverogodišnjih srednjih škola u prosjeku postižu kvalitetnije odnose te su zadovoljniji socijalnom podrškom vršnjaka. Također, učenici koji pohađaju gimnaziju ili ekonomsku školu manje su skloni eksternaliziranim i internaliziranim ponašanjima. T-testom za nezavisne uzorke utvrđene su statistički značajne razlike u rizičnim ponašanjima prema spolu ispitanika kao i prema školskom uspjehu. Dok su mladići skloniji eksternaliziranim rizičnim ponašanjima, djevojke pokazuju više osjećaja depresivnosti. Učenici koji u školi postižu slabiji uspjeh skloniji su eksternaliziranim i internaliziranim rizičnim ponašanjima. Rezultati upućuju na to da mladi češće iskazuju višestruka eksternalizirana rizična ponašanja nego pojedino, izdvojeno ponašanje. Primjećuje se i pojava komorbiditeta eksternaliziranih i internaliziranih poremećaja u ponašanju. Podatci dobiveni analizom podataka upućuju na zabrinjavajuća ponašanja mladih. Mladi su najviše skloni zlouporabi psihoaktivnih tvari, gdje se primjećuje najčešća konzumacija marihuane ili hašiša i kod mladića i kod djevojaka. Sklonost nasilju, razbojništvu i krađi također ukazuju na zabrinjavajuće stanje kod ispitanih adolescenata. Osjećaji povučenosti i depresije kod ispitanih adolescenata također upućuju na potrebnu veću pozornost i bavljenje ovakvim rizičnim ponašanjima. Internalizirani poremećaji posljedično su vezani uz lošije veze s drugima kao i loš školski uspjeh. Internalizirani problemi kod adolescenata važan su prediktor mentalnog zdravlja i ishoda za budućnost. No, najčešće zbog načina manifestacije, teškoće sa područja internaliziranih rizičnih ponašanja često su teže prepoznatljive. O takvim rizičnim ponašanjima puno se rijeđe razgovara pa i sami učenici teže pričaju o njima. Učitelji takvu djecu najčešće doživljavaju mirnom te najčešće i ne primjećuju njihove probleme budući da im ne predstavljaju smetnju na nastavi. Upravo zato velik broj ovakvih poremećaja prekasno se identificira, a posljedice koje ovakva ponašanja mogu ostaviti na pojedinca vidljive su kasnije u lošijem mentalnom zdravlju te sve većim hospitalizacijama u ranoj odrasloj dobi.

U daljnjim istraživanjima bilo bi korisno detaljnije ispitati internalizirana rizična ponašanja putem intervjua ili detaljnijih upitnika te njihovu povezanost sa vršnjačkim odnosima. Većim brojem preventivnih programa i većom uključenosti svih stručnjaka unutar škole i ostalih organizacija koje se bave odgojem i obrazovanjem mladih, ali i što boljom i češćom komunikacijom između stručnjaka i roditelja pružila bi se veća potpora i pomoć mladima. Također, bogatiji i zanimljiviji izborni sadržaji, strukturirane i svrsishodne aktivnosti omogućile bi mladima više mogućnosti i prostora za razvijanje i ispunjavanje slobodnog vremena te time spriječila ili barem umanjila rizična ponašanja.

7. POPIS LITERATURE

1. Bašić J., Koller-Trbović, N., Uzelac, S., (2004), Poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja : pristupi i pojmovna određenja, Edukacijsko- rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
2. Bašić, J. (2009) Teorije prevencije: prevencija poremećaja u ponašanju i rizičnih ponašanja djece i mladih, Zagreb: Školska knjiga.
3. Bašić, J., Ferić, M., Djeca i mladi „u riziku“: rizična ponašanja, , U: Bašić J., Koller-Trbović, N., Uzelac, S., (2004), Poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja : pristupi i pojmovna određenja, Edukacijsko- rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
4. Berk, L. (2007), Psihologija cjeloživotnog razvoja, Naklada Slap, Jastrebarsko
5. Bouillet, D., Uzelac, S., (2007), Osnove socijalne pedagogije, Školska knjiga, Zagreb
6. Bukowski, W. B., Pizzamiglio, M. T., Newcomb, A. F. and Hoza, B.(1996), Popularity as an Affordance for Friendship: The Link Between Group and Dyadic Experience, Social Development, 5, 2
7. Cook C., E., Buehler, C., Henson, R., (2009), Parents and Peers as Social Influences to Deter Antisocial Behavior, J Youth Adolescence 38, 1240–1252
8. Deković, M., Raboteg-Šarić, Z. (1997), Roditeljski odgojni postupci i odnosi adolescenata s vršnjacima, Društvena istraživanja, 6/4-5, 427-445
9. Ellis E., Wolfe A., D. (2009), Understanding the Association Between Maltreatment History and Adolescent Risk Behavior by Examining Popularity Motivations and Peer Group Control, J Youth Adolescence, 38, 1253–1263
10. Klarin, M. (2004), Uloga socijalne podrške vršnjaka i vršnjačkih odnosa u usamljenosti predadolescenata i adolescenata, Društvena istraživanja, 13, 6, 1081-1097
11. Klarin, M. (2006), Razvoj djece u socijalnom kontekstu, Naklada Slap; Jastrebarsko
12. Klarin, M., (2002), Osjećaj usamljenosti i socijalno ponašanje djece školske dobi u kontekstu socijalne interakcije, Ljetopis socijalnog rada, 9 , 2
13. Klarin, M., Proroković, A., Šimić Šašić, S. (2010), Obiteljski i vršnjački doprinos donošenju odlika iz raznih sfera života u adolescenata-kroskulturalna perspektiva, Društvena istraživanja, 19, 3 (107), 547-559

14. Knecht, A., Snijders A. B. T., Baerveldt, C., Steglich E. G., C., and Raub, W. (2010), Friendship and Delinquency: Selection and Influence Processes in Early Adolescence, *Social Development*, 19, 3
15. Koller-Trbović, N., Poremećaji u ponašanju djece i mladih, U: Bašić J., Koller-Trbović, N., Uzelac, S., (2004), Poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja : pristupi i pojmovna određenja, Edukacijsko- rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
16. Kurtović, A., Živčić Bećirević, I. (2012), Uloga svakodnevnih negativnih događaja u depresivnosti adolescenata, *Društvena istraživanja* 21, 3 (117), 671-691
17. Lacković-Grgin, K. (2000), Stres u djece i adolescenata, Naklada Slap, Jastrebarsko
18. Lacković-Grgin, K. (2002), Zbirka psihologijskih skala i upitnika, Filozofski fakultet u Zadru, Zadar
19. Lacković-Grgin, K. (2006), Psihologija adolescencije, Naklada Slap, Jastrebarsko
20. Lebedina Manzoni, M. (2007), Psihološke osnove poremećaja u ponašanju, Naklada Slap, Jastrebarsko
21. M. Lebedina-Manzoni, M. Lotar, N. Ricijaš (2008), Podložnost vršnjačkom pritisku kod adolescenata- izazovi definiranja i mjerenja, *Ljetopis socijalnog rada*, 15 (3), 401-419
22. Mihić, J., Bašić, J., (2008), Preventivne strategije- eksternalizirani poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja djece i mladih, *Ljetopis socijalnog rada*, 15 (3), 445-471
23. Mikšaj-Todorović, Lj., Kriminalno ponašanje, U: Bašić J., Koller-Trbović, N., Uzelac, S., (2004), Poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja : pristupi i pojmovna određenja, Edukacijsko- rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
24. Novak, M., Bašić, J., (2008), Internalizirani problemi kod djece i adolescenata: obilježja i mogućnosti prevencije, *Ljetopis socijalnog rada* , 15 (3), 473-498
25. Petak, O., Granice i dosezi istraživanja delinkvencije mladih, U: Singer, M. i sur., (2008) , Kriminološke osobitosti maloljetničke delinkvencije : tijek školovanja, poremećaji u ponašanju, obiteljske prilike, Nakladni zavod Globus, Zagreb
26. Poldrugač, Z., Fenomenologija delinkventnog ponašanja mladih, , U: Bašić J., Koller-Trbović, N., Uzelac, S., (2004), Poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja : pristupi i pojmovna određenja, Edukacijsko- rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb

27. Ručević, S., Ajduković M., Šincek, D., (2009), Razvoj Upitnika samoiskaza rizičnog i delikventnog ponašanja mladih, *Kriminologija i socijalna integracija*, 17 , 1, 1-96
28. Singer, M. i sur., (2005), *Kriminologija delikata nasilja : nasilje nad djecom i ženama, maloljetničko nasilje*, Nakladni zavod Globus, Zagreb
29. Šincek D., Ajduković M., (2012), Doprinos percepcije roditeljskog ponašanja, rizičnosti braće/sestara i vršnjaka te internaliziranih problema društveno neprihvatljivom ponašanju mladića, *Psihologijske teme* 21, 1, 1-28
30. Šučur, Z., Pojam i tipologija društvenih devijacija: sociološka perspektiva, , U: Bašić J., Koller-Trbović, N., Uzelac, S., (2004), *Poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja : pristupi i pojmovna određenja*, Edukacijsko- rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
31. Vejmelka, L., (2012), Neke determinante vršnjačkog nasilja u adolescenciji, *Ljetopis socijalnog rada* 19 (2), 215-240
32. Vrselja, I., (2010), Etiologija delinkventnog ponašanja: Prikaz Pattersonove i Moffittine teorije razvojne psihopatologije, *Psihologijske teme* 19 , 1, 145-168
33. Vulić-Prtorić A., (2003), *Depresivnost u djece i adolescenata*, Naklada slap, Jastrebarsko
34. Vulić-Prtorić A., Sorić I. (2001), Taksonomija depresivnosti u djetinjstvu i adolescenciji: razlike i sličnosti s obzirom na spol i dob ispitanika, *Medica Jadertina* 31, 3-4
35. Zloković J., Vrcelj, S., (2010), Rizična ponašanja djece i mladih, Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet, *Odgojne znanosti* ,Vol. 12, 1, 197-213
36. Žižak, A., Koller- Trbović N., Jeđud I., Poremećaji u ponašanju djece i mladih, perspektiva stručnjaka i perspektiva djece i mladih, , U: Bašić J., Koller-Trbović, N., Uzelac, S.,(2004), *Poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja : pristupi i pojmovna određenja*, Edukacijsko- rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb

8. PRILOZI

Prilog 1: Anketni upitnik

ANKETNI UPITNIK

Dragi učenici,

Ovaj anketni upitnik usmjeren je na proučavanje rizičnog ponašanja mladih.

Molim da na svako pitanje pitanje odgovorite iskreno i bez preskakanja.

Anketa je anonimna i koristit će se isključivo u svrhu izrade diplomskog rada.

Unaprijed zahvaljujemo!

8. Molimo procijenite vlastito ponašanje i odnose s vršnjacima na skali od 1 do 5.

1. SPOL	M Ž
2. KOLIKO IMAŠ GODINA?	a. 15 b. 16 c. 17 d. —
3. U KOJU ŠKOLU IDEŠ?	a. Gimnaziju b. Ekonomsku c. Trogodišnju strukovnu školu, smjer _____ d. _____
4. S KIM ŽIVIŠ?	a. S oba roditelja b. S jednim roditeljem c. U domu d. _____
5. KAKAV SI USPJEH POSTIGAO PROŠLE ŠKOLSKE GODINE?	a. Odličan b. Vrlo dobar c. Dobar d. Dovoljan e. Nedovoljan
6. JE LI TI IZREČENA NEKA OD PEDAGOŠKIH MJERA U ZADNJIH GODINU DANA?	a. Opomena razrednika b. Ukor razrednog vijeća c. Opomena pred isključenje d. Produženi stručni tretman e. Isključenje iz škole f. Pohvala
7. KAKVO JE MATERIJALNO STANJE TVOJE OBITELJI?	a. Visoko b. Osrednje c. Nisko

Pri tome brojevi imaju sljedeće značenje:

- 1. Uopće se ne slažem 2. Uglavnom se ne slažem 3. Niti se slažem, niti se ne slažem**
4. Uglavnom se slažem 5. U potpunosti se slažem

1.	Postoji krug prijatelja čiji sam ja dio.	1	2	3	4	5
2.	Moji prijatelji razumiju moje potrebe i razmišljanja.	1	2	3	4	5
3.	Imam prijatelje kojima se mogu obratiti za savjet.	1	2	3	4	5
4.	Mogu računati na pomoć svojih prijatelja.	1	2	3	4	5
5.	Imam prijatelje s kojima mogu razgovarati o onome što me tišti.	1	2	3	4	5
6.	Vrlo sam blizak sa svojim prijateljima.	1	2	3	4	5
7.	Postoji najmanje jedan prijatelj koji mi je naklonjen.	1	2	3	4	5
8.	Moji me prijatelji savjetuju kad trebam donijeti neku važnu odluku.	1	2	3	4	5
9.	Osjećam da me prijatelji vole.	1	2	3	4	5
10.	Moji me prijatelji neće napustiti i ako upadnem u teškoće.	1	2	3	4	5

9. Procijeni koliko često si se ponašao na navedeni način tijekom posljednjih 6 mjeseci

1= nikada 2= rijetko 3= ponekad 4= često 5= vrlo često

<i>Tijekom posljednjih šest mjeseci ...</i>						
1.	Govorio/la sam ružno o drugima.	1	2	3	4	5
2.	Vrijedao/la sam druge na ružan način.	1	2	3	4	5
3.	Prijetio/la sam drugim učenicima ili poznanicima da ću im nešto loše napraviti.	1	2	3	4	5
4.	Istukao/la sam nekoga.	1	2	3	4	5
5.	Ismijavao/la sam druge.	1	2	3	4	5
6.	Lako sam se razbjesnio/la.	1	2	3	4	5
7.	Svađao/la sam se sa odraslima.	1	2	3	4	5
8.	Aktivno sam se suprostavljao/la ili odbijao/la pokoriti zahtjevima i pravilima odraslih.	1	2	3	4	5
9.	Namjerno sam ometao/la druge.	1	2	3	4	5
10.	Okrivio/la sam druge za vlastite pogreške ili loše ponašanje.	1	2	3	4	5
11.	Prijetio/la sam ili zastrašivao/la druge.	1	2	3	4	5
15.	Posjedujem ili sam barem jednom posjedovao oružje (nož, bodež, palicu...)	1	2	3	4	5
13.	Bio sam fizički okrutan/na prema životinjama.	1	2	3	4	5
14.	Namjerno sam uništio/la tuđe stvari.	1	2	3	4	5
15.	Pobjegao/la sam od kuće/doma preko noći.	1	2	3	4	5

10. Koliko se često ponašaš na navedeni način:

1= nikada

2= rijetko

3= ponekad

4= često

5= vrlo često

1. Nasilno ušao/la u školu, trgovinu, tuđi stan da bi uzeo/la novac ili vrijedne stvari.	1	2	3	4	5
2. Sudjelovao/la u krađi ili nekoj drugoj kaznenoj aktivnosti koju su predvodili neki tvoji prijatelji	1	2	3	4	5
3. Skidao/la dijelove s tuđeg automobila, motora ili bicikla (npr. brisače, svjetla i sl.) i prisvojio/la ih..	1	2	3	4	5
4. Uzeo/la u samoposluzi ili nekoj drugoj trgovini stvar ili stvari vrijedne više od 100 kuna, a da nisi platio/la.	1	2	3	4	5
5. Nasilno otvorio/la zaključani automobil da bi uzeo/la novac ili vrijedne stvari.	1	2	3	4	5
6. „Snifao/la“ ili „gongao/la“ (udisao/la ljepilo).	1	2	3	4	5
7. Pušio/la marihuanu ili hašiš.	1	2	3	4	5
8. Koristio/la ecstasy („bombone“). „ice“ i slične droge, koristio/la neku tešku drogu kao npr. kokain, heroin, LSD, Speed i sl.	1	2	3	4	5
9. Bio/la u školi pod utjecajem neke droge.	1	2	3	4	5
10. Preprodavao/la drogu.	1	2	3	4	5
11. Namjerno razbio/la prozor, uličnu svjetiljku, izlog, koševu za smeće, klupu ili slično.	1	2	3	4	5
12. Ispustio/la gume na automobilu ili ga na neki drugi način oštetio kao npr. izgrebao/la lak, razbio/la prozor i sl..	1	2	3	4	5
13. Crtao/la grafite bez službene dozvole (npr. vlasnika kuće, stanara zgrade, vlasti za npr. školu, tramvajske stanice, vlakove...)	1	2	3	4	5
14. Jednom ili više puta sam sudjelovao/la u fizičkom sukobu (tuči) na javnom mjestu (kaficu, parku, u gradu).	1	2	3	4	5
15. Upotrijebio/la sam oružje koje je moglo uzrokovati ili je uzrokovalo ozbiljnu tjelesnu povredu (npr. cigle, razbijene boce, nož ili pištolj).	1	2	3	4	5

Označi koliko se slažeš sa dolje navedenim tvrdnjama.

- 1. Uopće se ne slažem 2. Uglavnom se ne slažem 3. Niti se slažem, niti se ne slažem
4. Uglavnom se slažem 5. U potpunosti se slažem**

11.

1. Izgubio/la sam nadu u budućnost.	1	2	3	4	5
2. Osjećam kao da nemam volje ni za što.	1	2	3	4	5
3. U usporedbi s drugima mislim da sam uglavnom neuspješan/na.	1	2	3	4	5
4. Osjećam da mi je svega dosta.	1	2	3	4	5
5. Sve mi ide naopako.	1	2	3	4	5
6. Glupo je da se čovjek čitav život trudi i radi kad će na kraju ionako umrijeti.	1	2	3	4	5
7. Izgubio/la sam vjeru u ljude.	1	2	3	4	5
8. Izgubio/la sam interes za hobije kojima sam se bavio/la.	1	2	3	4	5
9. Izgubio sam interes za druženje s drugima.	1	2	3	4	5
10. Imam osjećaj da sam beskoristan/na.	1	2	3	4	5
11. Događa mi se da poželim da svemu dođe kraj i da me više nema.	1	2	3	4	5
12. Teško se mogu razveseliti.	1	2	3	4	5

12.

1. Nedostaje mi društvo.	1	2	3	4	5
2. Već dugo nisam ni sa kim blizak/ska.	1	2	3	4	5
3. S drugima ne dijelim svoja mišljenja i ideje.	1	2	3	4	5
4. Nitko me dobro ne poznaje.	1	2	3	4	5
5. Moji socijalni odnosi su površni.	1	2	3	4	5
6. Nesretan/a sam što sam tako povučen/a.	1	2	3	4	5
7. Ljudi su oko mene, ali ne i sa mnom.	1	2	3	4	5
8. U društvu sam tih/a, miran/a.	1	2	3	4	5
9. Puno maštam.	1	2	3	4	5
10. Često radije biram društvo mlađih ili starijih od mene nego društvo svojih vršnjaka.	1	2	3	4	5

